بەکارهێنانی بنەماکانی ئازادی

جۆن ستیوارت میل

لە فارسییەوە: مەجید مارابی

گۆڤاری فکر و فەرهەنگ
چاپی سوید
ژمارە (۳۷)
هاوینی ۲۰۱۳ ساڵی هەشتەم

بەرلەوەی کە بتوانین ئەو بنەمایانەی کە لە ناو ئەم لاپەڕانەدا چەسپێنراوە بە شێوەیەکی قورس و پتەو لە بەشە جۆراوجۆرەکانی حکومەتدا بەکاربهێنین، دەبێت سەرەتا وەکو بنەمای لاوەکی باس قبوڵ بکرێت. ئەو بابەتەی کە لە لەم وردەکاریانەدا دێتە ئاراوە، زیاتر بە مەبەستی ڕۆشنکردنەوەی بنەماکانە وەک لێکۆڵینەوە و بەدواداچوون بۆ دەرەنجامەکانی، بە واتایەکی تر بابەتەکانی ئەم بەشە جێبەجێکردنی تێکڕای ئەو بنەمایە نیشان نادات، بەڵکو نمونەگەلێك لە ئاکارەکانی کۆمەڵگە بە مەبەستی ڕوونکردنەوەی ئەو دوو بنەما گرنگە کە فەلسەفەی گشتی ئەم کتێبە پێکدەهێنێت، بخاتە بەردەم لێکدانەوە و داوەریکردنی خوێنەرانەوە.

هیوادارم کە بابەتەکانی ئەم بەشە بتوانێت یارمەتی بکات بە نیازی داوەریکردنی خوێنەر و هەرکات توشی هەڵەبوو و نەیزانی کام یەك لەم دوو بنەمایە بە پەیوەندی دۆخی تایبەتی مەسەلەکانەوە هەیە، لە تەنگژەی گومان و دووڵی ڕزگاری بکات. ئەو دوو بنەمایەش بریتین لە:

بنەمای یەکەم – هیچ تاکێکی مرۆیی ناتوانێت بە هۆی ئەو کردارانەی ئەنجامی دەدات(کاتێك کە ئەو کردارانە زیان بە بەرژەوەندیەکانی کەسی تر ناگەیەنێت، جگە لە خۆی نەبێت) لەلایەن کۆمەڵگەوە لێپرسینەوەی لێدەکرێت.

ئامۆژگاریکردنی و ناچارکردنی بە ئەنجامندانی ئەو کردارانە و ئاگادارکردنەوەی لە دەرەنجامەکانی ئەو کارەی کە ئەنجامی دەدات، کۆتایی هێنان بە هەڵسوکەوتکردن لەگەڵی (ئەگەر کەسەکان بەرژەوەندی خۆیان لە بریتی پەیوەندیەکاندا دیتەوە) تەنها کەرەستەگەلێکن، کە کۆمەڵگە دەتوانێت بۆ دەربڕینی نەفرەت، یان ناڕەزایی بەرامبەر بە کردارەکانی ئەو بەکاربهێنێت.

بنەمای دووەم – هەر تاکێکی مرۆیی بە هۆی ئەنجامدانی کرداری‌ك کە زیانی بە بەرژەوەندی کەسانی تر گەیاندوە، پێویستە لێپرسینەوەی لێبکرێت، ئەگەر کۆمەڵگە هەستی بەوەکرد، کە دەتوانێت کردارەکانی ئەو لە ڕێگەی سزادانی کۆمەڵایەتی، یان یاساییەوە چاك بکات، لەو حاڵەتەدا ڕێگەپێدراوە هەر یەکەمە لەم دوو کەرەستەی کە بە پێویستی دەزانێت، سەبارەت بەو کەسە بەکاربهێنێت

لە پلەی یەکەمدا بە هیچ شێوەیەك نابێت جۆرێك تەسەور بکرێت، لەبەرئەوەی تەنها زیان گەیاندن بە کەسانی تر، یان ئەگەڕی ڕووداندی ئەو زیانە، دەتوانێت پاساوی دەستوەردانی کۆمەڵگە بکات، وەها دەستوەردانێك هەمیشە ڕێگە پێدراوە. حاڵەتگەلێکی زۆر هەیە، کە تێدا تاکی مرۆیی هاوکات لەگەڵ

بەدواداچوون بۆ مەبەستی ڕێگە پێدراو و یاسایی خۆی ناچار دەبێت کەسانی تر توشی ڕەنج و ئازاربکات، یان ئەوەی کە ئەوان لە خوێندنەوەی بەرژەوەندیەك، کە ئەگەری بەدەستهێنانی زۆر بووە بێبەش بکات. ئەم جۆرە مامەڵەکردنە لە نێوان بەرژەوەندی تاکەکاندا، زیاتر لە ڕێکخراوە بنەڕەتیەکانی کۆمەڵگەوە سەرچاوەی گرتوە، کە لە بنج و بناوانەوە خراپبووە، بەڵام تا کاتێك ئەو ڕێکخراوانە وەکو خۆیان بمێننەوە حاشاهەڵنەگرە و هەندێك لەو زیانانە لە ژێر ناوی هەر ڕێکخراو و پێکهاتەیەکی بنەڕەتیدا حاشاهەڵنەگر دەبێت، هەر کەسێك لە پیشەیەکی قەرەبالغ یان لە پێشبرکێیەکی سەخت و دژوار ، یان لە بنەڕەتدا لە هەر جۆرە پێشبرکێیەکدا، بەسەر ڕکابەرەکانیدا سەرکەوێت، سەرکەوتنەکەی خۆی بە نرخی ئازاردان و بێبەشکردنی کەسانێکی تر کە لەوپێشبرکێیەدا دۆڕاون بەدەستهێناوە. بە بێ وەسفکردن، خەڵك لە گۆشە و کەناری جیهانی خاوەن شارستانیەتدا بە خواست و ڕەزامەندی خۆیان ئەو بنەمایەیان قبوڵکردوە، کە لە حاڵەتەگەلێکی لەم چەشنەدا، دوای ئامانجەکانی خۆیان بکەون بەبێ ترس و دوودڵی لە دەرەنجامەکانی (کە شکست و دۆڕان و زیانی کەسانی دیکەیە) نەترسن.

بە واتایەکی تر، کۆمەڵگە هیچ جۆرە مافێك(چ یاسایی و چ ئەخلاقی) بۆ ئەو کەسانەی کە لە گۆڕەپانی ململانێی لێوەشاوەیەکاندا دۆڕاون، بەڕەسمی ناناسێت هیچ کات ئەوە بە ئەرکی خۆی نازانێت، کە شکستخواردوەکان لەم جۆرە ئازارە کە سەرچاوەگرتوە لە پەرپوتبوونی هیوا و ئاواتەکانی ئەوانە بپارێزێت و تەنها کاتێك مافی هەڵوێست وەرگرتن بۆ خۆی بە ڕەوا دەزانێت، کە کەرەستەکانی سەرکەوتنی تاکەکان بە پێچەوانەی بەرژەندی گشتی واتا لە ڕێگای ساختەکاری و سەرپێچی، خیانەت. یان زۆر بە کار هێنرابێت.

یان بۆ نمونە (ئاڵوگۆڕکردنی کاڵا) جۆرێکە لە ئاکاری کۆمەڵایەتی و کەسێك کە ئەرکی فرۆشتنی شمەکێکی بە خەڵك گرتوەتە ئەستۆ، کارێك دەکات کە کاریگەریدەکات سەر بەرژەوەندیەکانی خەڵك و کۆمەڵگە و بەم جۆرە شێوازی ڕەفتاری (لە بواری بنەماییەوە) دەچێتە چوارچێوەیەکەوە، کە کۆمەڵگە مافی دەستوەردانی تێدا دەبێت. بەم هۆیە زانایانی کۆمەڵگە سەردەمانێك لەو بروایەدا بوون، کە ئەرکی سەرشانی حکومەتەکانە لەهەر حاڵەتێکدا کە بە گرنگ لێکیانداینەوە نرخەکان بچەسپێنن و شێوازی بەرهەمهێنان و دروستکردنی شمەکەکان بخەنە چوارچێوەی یاساو ڕێسایەکی تایبەتەوە، بەڵام لە ئێستادا، (هەڵبەت دوای خەبات و ململانێیەکی زۆر) وەها بە باش زانراوە ئەگەر ئێمە دروستکەر و فرۆشیاری شمەکەکان لە مامەڵەکانیاندا ئازاد بکەین، ئەو ئازادیەش تەنها بەوە سنوردار بکەین کە کریاریش ئازاد بێت، ئەگەر کەرەستەی پێویستی لە شوێنێك بە دل نەبوو لە شوێنێکی تر بە دەستیبهێنێت، بەو جۆرە هەم هەرزانی شمەکەکان و هەم باشبوونی کوالیتیان بەشێوەیەکی کاریگەرتر گەرەنتی دەکەین، ئەوەش ئەو تیۆرەیە، کە بە شێوەی نەریتی (دان و سەندنی) ئازادی پێدەوترێت، پشت ئەستورە بە بنەمایەك ئەگەرچی لەگەڵ بنەمای ئازادی کە لەم کتێبەدا باسی دەکرێت جیاوازە، بەڵام وەکو ئەو بنەمایە پتەو و جێگیرە.

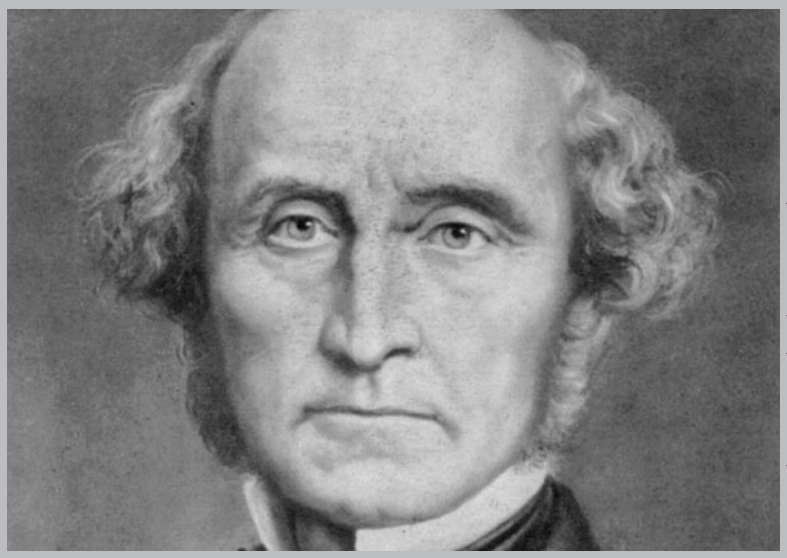

سنوردارکردنی (ئاڵوگۆڕکردنی کاڵا)، یان سنوردارکردنی بەرهەمهێنان بە مەبەستی بەرتەسکردنەوەی مامەڵە، لە ڕاستیدا دژی ئازادی و دان و سەندنە و هەر جۆرە لەمپەرێك (بە مانای سنوردارکردن) زیانی کۆمەڵایەتی لێدەکەوێتەوە، بەڵام ئەو کۆسپ و لەمپەرانەی کە ئێمە باسیان لێوە دەکەین، تەنها پەیوەندی بەو بەشە لە ڕەفتاری بازرگانان و خاوەنکاران، کەکۆمەڵگە ڕێگەپێدراوە لە سنوردارکردنیاندا و ئەگەر ئێمە کردارەکانی کۆمەڵگە بە هەڵە لێکدەدەینەوە، تەنهاەلەو ڕووەوەیە کە ئەم جۆرە سنورانە دەرەنجامێکی دڵخوازی بەدواوە نابێت، بەڵام چونکە بنەمای (ئازادی تاکەکەسی) پەیوەندی بە تیۆری(دانو سەندنی ئازادەوە) نییە، زۆربەی ئەو مەسەلانەی کە لە دیارکردنی سنورەکانی ئەو تیۆریەوە سەرچاوەیان گرتوە، ناچنە بازنەی ئازادی تاکەوە. بۆ نمونە سەبارەت بەو بابەتەی کە بۆ ڕێگرتن لە فرۆشتنی کەلوپەلی ساختە لە بری کەلوپەلی ئەسڵی، تا چ ڕادەیەك چاودێری حکومی پێویستە، یان بۆ نمونە ڕێوشوێنە تەندروستیەکان بۆ پاراستنی ئەو کرێکارانەی

کە لە پیشە مەترسیدارەکاندا دادەمەزرێن، تا چ ئاستێك دەبێ بە سەر فەرمانبەراندا بسەپێنرێت، ئەمەش ئەو پرسانەن، کە سنوری (ئازادی تاکیش) دەگرێتەوە تا ئەو رادەیەی کە ئێمە دەزانین ئازادکردنی خەڵك باشترە لەوەی کە بە بەردەوامی لە ژێر چاودێریدا بن، بەڵام چاودێریکردنی کردەوەکانی ئەو جۆرە بازرگان و کاسبکارانە (بۆ دابینکردنی ئەو ئامانجانەی کە ئاماژەیان پێدرا) بە گوێرەی یاسا و مافەکان پێویستیە و لە بواری بنەماییشەوە ناکرێت نکۆڵیان لێبکرێت، لەلایەکی دیکەوە، ئەو کەسانەی کە پەیوەندیدارن بە دەستوەردان لە دان و سەندن لە بنەرەتدا پەیوەندیدار دەبێت بە فەلسەفەی ئازادیەوە. بۆ نمونە یاسای قەدەغەکردنی مادە کحولیەکان، قەدەغەکردنی هێنانە ناوەوەی تریاك، سنوردارکردنی مادە ژەهراویەکان، بەکورتی سەرجەم ئەو حاڵەتانەی کە مەبەستی حکومەت لە دەستوەردانیان دژوارکرد، یان مەحاڵکردنی خوێندنەوەی (شمەکی تایبەتییە)، هەموو ئەمانە لە روانگەی بنەماییەوە دژە، نەك بەو هۆیەی کە دژی ئازادی بەرهەمهێنەر یان فرۆشیارە، بەڵکو لەو رووەوە کە دەستدرێژییە بۆ سەر ئازادی کریار .

سنوری ئەرکەکانی دەسەڵات

بەڵام فرۆشتنی دەرمانە ژەهراویەکان بەهۆی دۆخێکی تایبەتەو کە هەیەتی، دەبێتە هۆی تاوتوێکردنی مەسەلەیەکی نوێ، کە ئەویش بریتیە لە دیاریکردنی سنوری دەسەڵات و ئەرکەکانی پۆلیس. بە واتایەکی تر، بۆ ئەوەی کە پێشوەخت رێگری بکرێت لە روودانی تاوان، یان کارەساتێك، تا چ شوێنێك دەتوانرێت دەست بخرێتە ناو سنورەکانی ئازادی تاکەوە، بەبێ ئەوەی لەم نێوەندەدا مافی ئازادی تاك، یان یاسای کۆمەڵ پێشێل بکرێت، بێگومان یەکێك لە ئەرکە سەرەکیەکانی حکومەت ئەوەیە، بەر لەوەی تاوان رووبدات رێگری لێبکات و ئەگەریش تاوانێك روویدابێت ئەنجامدەرانی بدۆزێتەوە و بەسزایان بگەیەنێت، بەڵام بەهەرحاڵ بەشێك لە ئەرکەکانی حکومەت، کە ئامانجی رێگرتنە لە روودانی تاوان، رووبەرووی مەترسیەکی تایبەت دەبێتەوە بەو مانایەی کە لەوانەیە لە کاتی چوونە ناو سنورەکانی ئازادی تاکو توشی خراپ بەکارهێنان ببێت، چونکە کەمتر ناوەندێك لەقەڵەمرەوی ئەو جۆرە ئازادیەدا، کە نەتوانرێت بە شێوازێکی دادپەروەرانە شیاوی پێشێلکردن نیشان بدرێت و خەڵك بهێنێتە سەر ئەو بروایەی، کە جێبەجێکردنی مافەکانی ئازادی تاك لەم بوارەدا ئاسانکاری بۆ تاوانباران فەراهەم دەکات.

ئەگەر بەرپرسێکی حکومی یان تەنانەت بەرپرسێکی تایبەتی بە چاوی خۆی ببینێت، کە بە ئاشکرا کەسێك خۆی بۆ ئەنجامدانی تاوانێك ئامادە دەکات، ئەو ئیتر ناچار نییە دەست لە سەر دەست دانێت تاکو تاوانەکە روودەدات، بەڵکو مافی ئەوەی هەیە هەوڵی رێگرتن لە روودانی تاوانەکە بدات. ئەگەر مادە ژەهراویەکان هەرگیز بە مەبەستێك جگە لە ئەنجامدانی کردەی کوشتن بەکارناهێنرێت، قەدەغەکردنی کرین و فرۆشتنی کارێکی دروست دەبوو، بەڵام راستیەکەی ئەوەیە کە ئەم جۆرە مادانە، نەك هەر لەوانەیە بۆ زنجیرە مەبەستێکی بێگەرد، بەڵکو لە بنەرەتدا بۆ ئامانجگەلێکی سودمەند پێویست بێت و ئێمەش بە گوێرەی ئەزمون دەزانین، کە مەحاڵە کۆت و بەند و رێساگەلێك کە تەنها بریتیە لە حاڵەتێکی تایبەتی و جیاواز جێگیر بکرێت و دڵنیا بێت لەوەی کە ئەو رێسایانە لە حاڵەتی دیکەدا بەکار نابرێن، هەروەها ئەرکێکی دیکەی بەرپرسانی حکومی ئەوەیە پارێزگاری لە خەڵك بکەن لە بەرامبەر پێشهاتە خراپەکاندا. ئەگەر پاسەوانێك یان کەسێکی تر ئاگادار بوو کە رێبوارێك خەریکە لە پردێکەوە دەپەرێتەوە، کە بۆ پەرینەوە نابێت و دەرفەتی پێویستی بۆ ئاگادارکردنی لەو رووداوە نییە، هەر کام لەو دوو کەسە، دەتوانن رێبوارەکە بە زۆر لەو رێرەوە بکشێننەوە و دڵنیابن لەوەی کە هیچ جۆرە دەستدرێژیەکیان نەکردوەتە سەر ئازادیەکانی ئەو، چونکە مانای راستەقینەی ئازادی کردار ئەوەیە، کە مرۆڤ بتوانێت ئەوەی کە دڵی دەیخوازێت ئەنجامی بدات و بەدڵنیایەوە ئەو هەرگیز دڵی ناخوازێت بکەوێتە ناو رووبارەکەوە، بەڵام کاتێك دڵنیا نیت لە روودانی زیانەکە، بەڵکو تەنها مەترسی روودانی لە ئارادایە، هیچ کەسێك جگە لە خودی ئەو کەسە ناتوانێت سەپارەت بە تەواوبوونی ئەو هۆکارەی کە ئەوی ناچار بە قبوڵی مەترسی کردوە داوەری بکات، لەم رووەوە لەم حاڵەتەی دواییدا(جگە لەوەی کە گریمانەی ئەوە بکەین کەسەکە منداڵێکە، یان گەورە ساڵێکە کە توشی کێشەی دەرونی بووە، یان ئەوەی کە لە خەیاڵێکی شەیداییدا نوقمبووە، کە رێگرە لە بەردەم بەکارهێنانی تەواوەتی توانای فیکری ئەودا) بە بروای من پێویستە تەنها ئاگاداری بکەیتەوە کە ئەگەری وەها مەترسیەك لە ئارادایە و زیاتر لەمە نابێت بێزاری بکەیت. ئەگەر دیسان سەرباری ئاگادارکردنەوەکە، ویستی خۆی لەو مەترسیە بدات، ئەوکات نابێت رێگری لە ئازادی کردەوەی بکرێت.

ئێستا ئەگەر هەر لەم روانگەیەوە بروانینە فرۆشتنی مادە ژەهراویەکاندا لەوانەیە بتوانین پێوانەیەك دیاری بکەین، کە ئەم گرفتە چارەسەر بکات، واتا نیشانیبدات کە کامە رێسا بۆ قەدەغەکردنی ئەو جۆرە دەرمانە دانراوە لەگەڵ بنەماکانی ئازادی نایەتەوە و کامەیان دێتەوە. بۆ نمونە لەوانەیە فرۆشیار ناچاربکرێت نوسراوێکی چەند وشەیی بۆ ئاگاداربوون لە مەترسیەکانی بە دەرمانەکەوە بلکێنێت، بە بێ ئەوەی بەو کارەی مافی ئازادی کردەی فرۆشیاری پێشێل کردبێت، چونکە مەحاڵە کریارێك هەبێت کە حەز نەکات بەر لە کرینی ئەو کاڵایە ئاگاداری تایبەتمەندی ژەهراوی بوونی نەبێت، بەڵام داواکردنی مۆڵەتی پزیشك لە کریار (هەر

کاتێك کە ئەو ویستی مادەی ژەهراوی بکرێت) بەدەستهێنانی مادەکە بە مەبەستی بەکارهێنانی رەوا هەندێکجار مەحاڵە و جارجارەش پڕ خەرجە. بە بۆچوونی من تەنها رێگە بۆ دروستکردنی گرفت لە بەردەم پلانی ئەو کەسانەی، کە دەیانەوێت لەم رێگەیەوە تاوانێك ئەنجام بدەن، بێ ئەوەی لەم بارەیەوە دەستدرێژییەك کرابێت سەر مافی ئازادی بازرگانی، بریتییە لە دابینکردنی ئەو شتەی کە لە دەستەواژەیەکی دەقیق و رازاوەی بنتهامدا (بەڵگە بەر لە بریار)ی پێدەوترێت. سەبارەت بە گرێبەستەکان هەمووان لەگەڵ ئەو مەرجانە ئاشنان. شێوەی باو ئەوەیە و مافیش بەو جۆرەیە، کە یاسا (وەکو مەرجی جێبەجێکردنی گرێبەستێك کە ئیمزا دەکرێ) داوا لە لایەنەکانی گرێبەستەکە بکات، کە هەندێك تەشریفاتی سەرەتایی جێبەجێ بکەن. ئەو تەشریفاتەش بەو جۆرەی کە دەزانین بریتییە لە ئیمزاکردنی گرێبەستەکە، ئامادەبوونی شایەتەکان، چەند شتێکی دیکەی لەو چەشنە کە مەبەست لە ئەنجامدانی هەمووی ئەوانە بۆ ئەوەیە کە ئەگەر دواتر کێشەیەك هاتە ئاراوە، بەڵگەیەك بەدەستەوە بێت کە یەکەم بوونی گرێبەستەکە بسەلمێنێت و دووەمیش نیشانیبدات لە گرێبەستەکەدا دۆخێك بوونی نییە، کە بەڵگەنامەکە لەبواری یاساییەوە بێکەڵك بکات. هەموو ئەو تەشریفاتە تەنها بەو مەبەستە ئەنجام دەدرێت، کە بەستی گرێبەستنی خەیاڵی دژوار بکاتەوە و لانیکەم لە بەستنی پەیماننامەگەلێك رێگری بکات، کە لە بارودۆخێکدا ئیمزا دەکرێن، کە ئەگەر پێشتر کوالیتیەکەیان روون بوایە، راستیەتی بەڵگەنامەکەی لەناو دەبرد. پارێزکردنێکی لەم چەشنە لەوانەیە لە کاتی فرۆشتنی مادەیەکدا، کە پێدەچێت بەمەبەستی ئەنجامدانی تاوانێك دەکردرێت بە زۆر جێبەجێبکرێت. بۆنمونە لەوانەیە کە فرۆشیار ناچاربکرێت بەرواری فرۆشتنەکە، ناونیشانی کریار، هەمووی ئەم یاداشتانە و لە کریارەکەش بپرسێت کە مادە ژەهراویەکەی بۆ چ مەبەستێك دەوێت وەڵامەکەشی یاداشت بکات. کاتێك کە کرینی ئەو جۆرە دەرمانانە بەبێ رەچەتەی پزیشك ئەنجام دەدرێت، لەوانە داوای ئامادەبوونی کەسی سێهەمیش بکرێت، بۆ ئەوەی کریار بە باشی تێگەیەنرێت کە ئەگەر دواتر بەڵگەیەك دەستکەوێت، کە دەریخات دەرمانەکەی بۆ ئەنجامدانی تاوانێك کریوە، نەتوانێت نکۆڵی لە کرینی بکات. ئەم جۆرە رێسا دڵنیاکەرانە بەگشتی دەبێت جۆرێك بێت کە نەبێتە کۆسپ لە بەردەم بە دەستهێنانی مادەی پێویستدا و لە هەمانکاتدا کۆسپێکی گەورەش بێت لە بەردەم ئەو کەسانەی، کە بەنیازن بۆ مەبەستی خراپ بەکاریبهێنن.

مافەکانی کۆمەڵگە لەسزادانی تاکدا

ئەو مافەی کە کۆمەڵگە بۆ خۆی بەرەوا دەزانێت – واتا مافی گرتنەبەری رێوشوێنی پێویستی دڵنیایی بۆ سڕینەوە و شکستپێهێنانی تاوانێك، کە لەوانەیە لە دژی کۆمەڵگە رووبدات – بە دیاری و ئاشکرا کۆسپەکانی ئەو بنەما بەناوبانگە نیشاندەدات، کە بانگەشەی ئەوە دەکات کۆمەڵگە ناتوانێت و نابێت لە شێوازە سەرپێچی کارانەکاندا کە تەنها تایبەتە بە خودی مرۆڤ بە مەبەستی رێگرتن، یان سزادانی ئەو دەستوەربدات. بۆ نمونە، کرداری سەرخۆشبوون لە حاڵەتی ئاساییدا ناچێتە خانەی ئەو تاوانانەوە کە سزای یاسایی دەیانگرێتەوە، بەڵام خودی من لەگەڵ ئەم کردارە هاورام (واتا بە تەواوەتی بە رێگەپێدراوی دەزانم) کە ئەگەر تاکێك جارێك بە تۆمەتی دەستدرێژی کردنە سەر کەسانی تر (لە کاتی سەرخۆشیدا) مەحکوم کرابێت دەبێت ئەو رووبەرووی جۆرێك لە سنورداربوونی جیاواز(و یاسایی) بکرێتەوە، کە تەنها تایبەت بە خۆی بێت، بەو مانایەی کە دووپاتبوونەوەی هەمان کردار (واتا دووبارە سەرخۆشبوونەوەی) رووبەرووی سزای یاسایی بکرێتەوە، ئەگەر لە دوایین حاڵەتدا جارێکی تر کردارێکی سەرپێچکارانەی ئەنجامد، ئەوا پێویستە سزایەکی قورستر لە جارەکەی پێشووی بەسەردا بسەپێنرێت.

کرداری سەرخۆشبوون، کاتێك کە کاریگەریەکانی کحولی بەکارهاتو لایەنی بەکارهێنەر ئاڵۆز دەکات و دەبێتە هۆی بەزاندنی سنوری ئازادی کەسانی تر، ئەو کردارە تاوانێکە بەرامبەر بە کەسانی تر ئەنجامی داوە. بێکاری و بەرەڵایی، جگە لەو کەسانەی کە لە سامانی گشتی مەعاش وەردەگرن یاخود بێکاربوون و بەرەڵایی ئەوان دەبێتە هۆی پێشێلکردنی بەڵێنیەکانی بەرامبەر بە کەسانی تر ، لە پلەی یەکەمدا دەچێتە چوارچێوەی کرداری دوانەیی واتا یاسای سزادان کەسی بێکار، یان بەرەڵا ناگرێتەوە، بەڵام ئەگەر ئەو کەسە بەهۆی بێکاری ئەنقەست، یان هۆکارێکی تر کە توانای رێگرتنی هەبووبێت و کەمتەرخەمی کردبێت لە ئەنجامدانی ئەرکی یاسایی خۆیدا بەرامبەر بە کەسانی تردا – بۆنمونە خەرجی ژن و منداڵەکەی خۆی نەدات – ئەو کات دەتوانرێت لە رێگەی فشارەوە ناچار بە بەڵێنیەکانی بکرێت و دڵنیا بیت لەوەی کە هیچ جۆرە ناحەقیەك بەرامبەری نەکراوە، هەروەها کردارێکی زۆر هەیە کە لەبەرئەوەی کە تەنها زیانی بۆ ئەنجامدەرەکەی هەیە بە پێی یاسا نابێت سزا بدرێت، بەڵام ئەگەر هەر ئەو کردارە لە بەرچاوی جەماوەر ئەنجام بدرێت بە رەفتارێکی نەشیاو لەقەڵەم دەدرێت، بەوپێیەش بە هۆی ئەوەی دەچێتە ناو لیستی تاوانی دژی کۆمەڵەوە، لەوانەیە ئەنجامدانی قەدەغەبکرێت و سزای بۆ دابنرێت. ئەو کردارانەی کە لە دژی رەفتاری پەسەندکراوی گشتییە دەتوانین ناوببەین. سەبارەت بەم جۆرە تاوانانە شیکردنەوەی زیاتر پێویست نییە، چونکە تەنها بە شێوەی ناڕاستەوخۆ پەیوەندی بە بابەتی باسەکەی ئێمەوە هەیە.

هەروەها مەسەلەیەکی تر هەیە، کە پێویستی بە

وەڵامێکی گونجاوە لەگەڵ بنەمای جێگیرکراو لەم کتێبەدا، لە حاڵەتێکدا کە ناوەڕۆکی (رەفتاری تایبەتی) جۆرێکە کە سەرزەنشت وەرگرە، بەڵام رێزگرتن لە ئازادی تاك کۆسپە، بۆ ئەوەی کۆمەڵگە رێگری لەو رەفتارە بکات، یان ئەوەی کە ئەنجامدەرەکەی سزا بدات، ئایا ئەو کردارەی کە رێگەی ئەنجامدانی بەو کەسە تایبەتە دراوە مافێکی هاوشێوە بۆ کەسانی تر دەستەبەردەکات، کە هاندەری هەمان کرداربێت، یان ئەوەی کە سەبارەت بە ئاسانکاری ئەنجامدانی لەگەڵ یەکتری راوێژ و هاوکاری بکەن؟

وەڵامدانەوە بەم پرسیارە بەدەر نییە لە کەموکوری، ئەگەر سەبارەت بە دۆخی کەسێك کە کەسێکی تر لە رێگە دەردەکات و ناچاری دەکات بە ئەنجامدانی کردارێکی تایبەت بەوردی تاوتوێ بکەین و دەیبینین کە ئەم کردارە لە ریزی ئەو کردارانەدا نییە، کە تەنها پەیوەندیدار بە خودی ئەو کەسەوە بێت.

ئامۆژگاریکردنی کەسێك سەبارەت بە جێبەجێکردنی هەندێك کار یان بەلارێدابردن و هەڵخەڵەتاندنی بۆ ئەنجامدانی هەمان کردار، خۆی جۆرێکە لە کرداری کۆمەڵایەتی بەم پێیە، لەوانەیە وەکو هەموو ئەو کارانەی کە کاردەکاتە سەر بەرژەوەندیەکانی کەسانی تر بنەمای چاودێری کۆمەڵ بیگرێتەوە، بەڵام بە هەندێك تێرامانەوە مرۆڤ تێدەگات کە ئەم بۆچوونە دروست نییە، چونکە ئەم حاڵەتەی کە باسی لە سەر دەکەین ئەگەرچی لە چوارچێوەی پێناسەی (ئازادی تاکدا) ناگونجێت، بەڵام ئەو هۆکارانەی کە بوونەتە بنەمای ئەم ئازادییە، هەمان حاڵەتیش لەخۆ ناگرێت. بە واتایەکی تر، ئەگەر بریارە دەست و قاچی خەڵك بۆ ئەنجامدانی ئەو کارانەی کە تەنها پەیوەندی بە خۆیانەوە هەیە کراوە بێت، واتا ئازاد بن ئەو کارانە بەو جۆرەی کە دڵخوازی خۆیانە ئەنجامی بدەن (بەو مەرجەی مەترسیەکانی بگرنە ئەستۆ) لەو حاڵەتدا دەبێت ئازادی ئەوەشیان هەبێت لەگەڵ یەکتری گفتوگۆ بکەن، سەبارەت بەوەی کە کامە کردار بۆ ئەنجامدان گونجاوە. دەبێت ئازاد بن بیروایان لەگەڵ یەکتر ئاڵوگۆڕ پێبکەن، پێشنیار بە یەکتری بکەن و پێشنیار وەربگرن. کاتێك مرۆڤ لە ئەنجامدانی کردارێکدا ئازادە دەبێت، پێویستە ئازاد بێت لە پاساوکردنیشیدا.

ئەم مەسەلەیە تەنها کاتێك لایەنی نارۆشن و تەم و مژاوی بە خۆیەوە دەگرێت، کە ئەو کەسەی خەڵکانی تری بە ئەنجامدانی کردارێك هانداوە جۆرێك سودی لەو کارە بردبێت. بە واتایەکی تر پرسەکە کاتێك گوماناوی دەبێت، کە ئەو کەسە بە بەدەستهێنانی بژێوی، یان بانگەشەی کردارێك کە بۆ بەرژەوەندیەکانی کۆمەڵگە زیانبەخش بێت. ئەگەر پرسەکە بچێتە وەها دۆخێکەوە، ئەو کات بە راستی هۆکارێکی نوێ و ئاڵۆزکەر هاتوەتە ئاراوە، کە بریتیە لەبوونی چینێك کە لە کۆمەڵگەدا بەرژەوەندیەکانی بە پێچەوانەی بەرژەوەندیەکانی خەڵك لێکدەدرێتەوە و شێوازی ژیانی ئەوان بە پێچەوانەی خۆش بژێوی گشتیە.

لە بەرامبەر وەها دۆخێکدا ئایا حکومەت مافی دەستوەردانی هەیە یان نا؟ بۆ نمونە لەم خاڵەدا باسێك نییە سەبارەت بەوەی کە کۆمەڵگە لە نێوان پەیوەندی ئازادی سێکسی نێوان پیاوان و ژنان، هەروەها کرداری قوماربازی تەحەمول بکات و چاوپۆشی لێبکات، بەڵام بیرجپاوازی لێرەوە دەستپێدەکات، کە ئایا لەنێوان تاکەکانی کۆمەڵدا کەسانێك مافی ئەوەیان هەیە وەکو (دەڵاڵی سۆزداری) ببنە ناوبژیوانی نێوان پیاوان و ژنان، یان ئەوەی کە قومارخانەیەك دروست بکەن؟ ئەم پرسە یەکێك لەو حاڵەتە تایبەتیانەیە کە رێك لەسەر هێڵی نێوان دوو بنەمای سەرەکی ئەم بەشە جێیگرتوە و دۆخێکی هەیە، کە ناتوانرێت خیرا بوترێت سەر بە کام لەم دوو ناوچەبنەماییانەیە، چونکە هەر دوو لایەن ئەو هۆکارانەی کە بە رواڵەت بەهێزە لە بەرژەوەندی خۆیاندا ئاراستەی دەکەن، لە پەسەندکردنی قسەی ئەو کەسانەدا کە بروایانوایە دەبێت بوونی ئەم جۆرە پیشەیە لە کۆمەڵگەدا تەحەمول بکرێت، دەتەوانین بەڵگە بهێنینەوە کە کرداری تاکێکی مرۆیی کە شتێك وەکو پیشەی خۆی هەڵبژێرێت و بژێوی و سودی خۆی لەو بوارەدا دابین بکات بە شێوەی لۆژیکی سزای یاسایی نایگرێتەوە، چونکە بنەمای کردارەکە لە حاڵەتی تاکەکەسیدا بە رێگەپێدراو لەقەڵەمدراوە، وەها کردارێك دەبێت بە گشتی رێگە پێدراو بێت، یان ئەوەی کە بە تەواوەتی قەدەغەبکرێت، ئەگەر بنەمایەك کە تا ئێستا بەرگریلێکراوە دروستبێت کۆمەڵگە، وەکو کۆمەڵگە، بە هیچ شێوەیەك مافی بریاردانی سەبارەت بەوەی کە فڵانە کردار هەڵەیە(کاتێك ئەو کردارە تەنها پەیوەندی بەتاکێکی مرۆییەوە هەیە) نییە، بە واتایەکی تر کۆمەڵگە مافێکی جگە لەوە نییە کە تاکەکە لە رێگای ئامۆژگاری و روونکردنەوەوە لەو کردارەی پەشیمان بکاتەوە، بەڵام ئەگەر بریارە خەڵك ئازادبن لەوەی کە کەسێك یان کەسانێك بە (نەکردنی) کارێك ناچاربکەن، کەسانی دیکەش دەبێت بەم شێوەیە ئازادبن، هەمان کەس یان کەسان بۆ ئەنجامدانی ئەو کارە هانبدەن. لە دژایەتی ئەم بۆچوونەدا دەتوانین بەڵگەی ئەوە بهێنینەوە، ئەگەرچی کۆمەڵگە یان حکومەت هیچ کامیان رێگەپێدراو نین کردارەکانی تاکێکی مرۆیی کە زیان بە بەرژەوەندیەکانی کەسانی تر ناگەیەنێت، بە چاك یان خراپ، رێگەپێدراو یان قەدەغە، رابگەیەنن، بەڵام هەر دوو لایەنی کۆمەڵگە و حکومەت رێگەپێدراون بەم جۆرە بیربکەنەوە(لە حاڵەتێکدا کردارەکەیان بە خراپ لێکدرایەوە) کە خراپ بوون یان نەبوونی لانیکەم مەسەلەیەکە کە جێی

لێپرسینەوەی هەیە. بەم گریمانەیەش ئیتر ناکرێت رەخنە لە کرداری کەسانێك بگیرێت، کەهەوڵدەدەن رێگری لە هەژمونی دەڵاڵان و ئاژاوەگێڕان بکەن. چونکە ئەم جۆرە پیشەوەرانە لەراستیدا بێلایەنن و سودێکی راستەوخۆیان لە پێشخستنی ئەو لایەنەی پرسەکەدا هەیە. کە بە بڕوای حکومەت گوماناوی و مەترسیدارە و هەر جۆرە هاندانێك لەو بارەیەوە لە بەرژەوەندی تاکدایە. لایەنگرانی بایکۆتکردنی ئەم جۆرە پیشانە، لەوانەیە بەڵگەی ئەوە بهێننەوە و بڵێن ئەگەر ئێمە کارەکان وەها رێکبخەین. کە تاکەکانی کۆمەڵگە بتوانن ئەوەی دڵیان دەیخوازێت بە هەر جۆرێك کە بە بیری خۆیان دەگات (ژیرانە یان نەزانانە) هەڵبژێرن و لەم کارەدا تا ئەو شوێنەی کە مومکینە لە هاوکاری ئەو کەسانەی کە خواست و حەزی خەڵك بۆ دابینکردنی بەرژەوەندیە تایبەتیەکانی خۆیان دەبزوێنن ئازاد و بێمنەت بن، کرداری ئێمە نە زیان بە کۆمەڵگە دەگەیەنێت و نە بەرژەوەندیەکانی کۆمەڵگە بەلاڕێدا دەبات. بەم پێیەش ئەوانەی کە خوازیاری بایکۆتن، لەوانەیە بڵێن ئەگەرچی ئەو یاسایانەی کە پەیوەندیدارن بە ڕێگرتن لە یارییە قەدەغەکراوەکان بە هیچ شێوەیەك شیاوی بەرگریکردن نییە، گەرچی هەموو تاکەکان ئازاد بن. کە لە ماڵەکەی خۆیان یان ماڵی خەڵکانی تر، یاخود لە یانەو کانگای تایبەتی کە خەرجی ئیدارەکردنەکەی خۆیان دەیدەن (دەرگاکەی تەنها بەرووی ئەندامەکانی و میوانەکاندا کراوەیە) قومارباز بکەن – نابێت دانانی قومارخانە گشتیەکان ئازاد بێت. راستە ئەم سزایانە هەرگیز بە شێوەی راستەقینە کاریگەر نابن و سەرباری هەر جۆرە دەسەلاتێکی ڕەها، کە بە پۆلیس دەردێت دیسان قومارخانە گشتیەکان لە ژێرناو و بیانوی جۆراجۆردا دادەنرێنەوە، بەڵام لانیکەم دەکرێت ئەوان ناچاربکرێن، کرداری نارەوای خۆیان تا رادەیەك بە نهێنی ئەنجام بدەن بە جۆرێك کە هیچ کەسێك، جگە لەو ژمارە کەسە دیارە، کە بەدوای ئەو جۆرە شوێنەدا دەگەڕێن، لە بوونیان ئاگادار نەبن و کۆمەڵگە زیاتر لەمە نابێت ئەڕك یان مەبەستێك بۆ خۆی دیاری بکات.

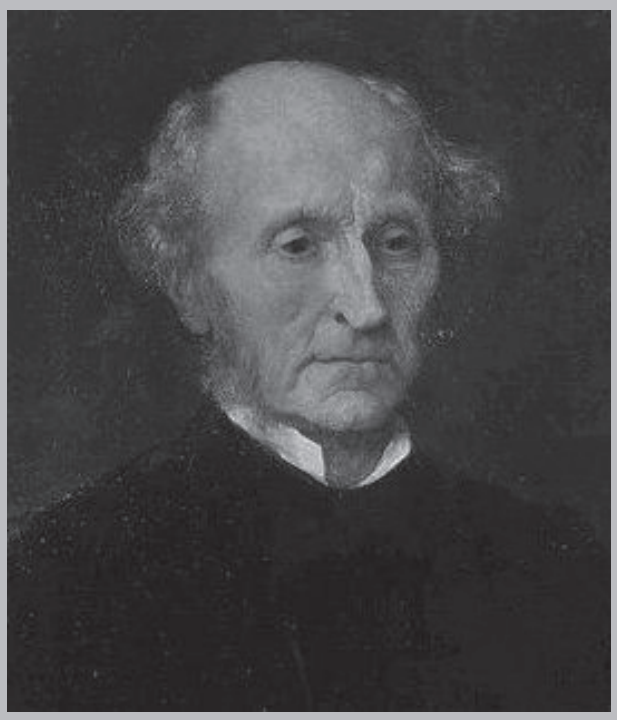

لە هەرکامە لەم دوو بەڵگەهێنانەوەیەدا، توانایەکی زۆر هەیەو من لە راستیدا جەربەزەی دەربرینی لێبراوانەم نییە. کە ئایا بەڵگەهێنانەوەی کۆتایی بۆ پاساوکردنی ئەو نادادپەروەریە ئەخلاقیەی کە لە شێوازی ئێستای کۆمەڵگە سەرچاوەی گرتوە بەسە یان نا؟ لەو شێوازەی کە بە هۆیەوە ئەو کەسەی کە «بووەتە واسیتەی کردار» بە تاوانبار لەقەڵەمدەدرێت، لەکاتێکدا ئەنجامدەرانی سەرەکی کردەکە ئازادن (پێویستە ئازادیش بن) کە درێژە بەکارەکەی خۆیان بدەن – ئایا ئەوە دادپەروەرانەیە، کە ئێمە دەڵاڵێکی موحیبەت، کە بووەتە هۆی پێکهێنانی پەیوەندی نێوان دوو کەسی بیانی پیاوێك و ژنێك زیندانی یان غەرامەی نەقدی بکەین، لە کاتێکدا لەبواری بنەماییەوە قبوڵمانکردوە کە خودی کردەکە»دەست تێوەرنەدراوە». یان بۆ نمونە ئەگەر بەرێوەبەرانی قومارخانە سزا بدەین، لەکاتێکدا قبوڵمانکردوە کە نابێت رێگری لە خودی قومارباز‌ەکان بکەین. لە رەوتی ئاسایی کرین و فرۆشتندا (بە گوێرەی زنجیرە بەڵگەیەکی هاوشێوە) ئاستی دەستوەردانی حکومەت، تەنانەت پێویستە کەمتر لەمەش بێت، چونکە هەر جۆرە کاڵایەك کە کرین و فرۆشتنی پێوە دەکرێت لەوانەیە زیاتر لە ئاستی پێویست بەکاربهێنرێت، بەڵام بە بەکارهێنانی ئەم ئەگەرە، ناتوانرێت هیچ جۆرە بەرگریەکی گریمانەیی لە «یاسای مین» بکرێت، چونکە چینێك لە سەوداگەران و بازرگانان کە کاریان بەرهەمهێنان و فرۆشتنی مادە کحولیەکانە، گەرچی حەزیان لە خراپ بەکارهێنانی پیشەکەی خۆیانە، بەڵام لە هەمانکاتدا بوونیان بۆ بەکارهێنانی رێگەپێدراوی کاڵایەك کە دەیفرۆشن پێویستی هەیە. بەرژەوەندیەك کە ئەمجۆرە سەوداگەرانە لە هاندانی بەدەستیدا هەیانە، زیانێکی راستەقینەیە و کرداری حکومەت بۆ دانانی رێسا یان سەپاندنی کۆسپ پاساو دەکات، هەروەها مافی گەرەنتیگەلێك بە حکومەت دەدات، کە تەنها بەو هۆکارەی کە لەسەرەوە باسی لێوەکرا رێگەپێدراوە، ئەگینا

لەبارودۆخی ئاساییدا جۆرێك دەستدرێژی ناڕەوایە بۆ سەر ئازادی کارو کاسپی.

سنورەکانی ئازادی تاك

مەسەلەیەکی تر کە دیسان پێویستی بە وەڵامدانەوە هەیە ئەوەیە، کە دەوڵەت لە هەمانکاتدا کە هەندێك لە ئاکارەکانی خەڵك (بە وەسفی ئەوەی کە کرداری دژ بە باشترین بەرژەوەندی کۆمەڵگە لێکبدرێتەوە) وەك رێزدانانێك بۆ مافی ئازادی تاکەکەسی ئازاد بکرێت، ئایا ئەرکیەتی بەشێوەی ناڕاستەوخۆ رێگری بکات لە هاندانی ئەو کردارە؟ بۆ نمونە رێگاکان و کەرەستەکانی سەرخۆشبوون پرخەرج بکات؟ یان ئەوەی کە گرفتەکانی بەرهەمهێنانی خواردنەوە کحولیەکان بەکەمکردنەوەی ژمارەی مەیخانەکان زیاتر بکات؟ سەبارەت بەم مەسەلەیە و مەسەلەکانی تر بەناچاری دەبێت جیاوازی زۆر دابنێین. دۆخی باج لە سەرئەم جۆرە خوارنەوە کحولیانە، تەنها بەو مەبەستەی کە بەدەستهێنانیان سەختتر دەکات، هەنگاوێکە کە بە شێوەی رێژەیی لەگەڵ سزادانی رەهای ئەوان جیاوازی هەیە و تەنها کاتێك رێگە پێدراودەبێت کە خودی کردارەکە واتا، سزادانی فرۆشتنی کاڵاکە، رێگە پێدراوبێت. هەر جۆرە بەرزکردنەوەیەکی نرخی کاڵاکە سزادانە بەرامبەر ئەو کەسانەی کە توانای کرینیان ناگاتە نرخی نوێ و ئەوەش سزادانی ئەو کەسانەیە کە توانای کرینیان هەیە، بەڵام بە پێچەوانەی خواستی ئەو کەسانەی کە دژی بەکارهێنانی ئەو جۆرە خواردنەوانەن رەفتار دەکات. هەڵپژاردنی کەرەستەکانی باش بژێوی و ئەو شێوازانەی کە خەڵك بۆ خەرجکردنی داهاتەکانیان دەیگرنەبەر - دوای ئەوەی کە بەڵێنی یاسایی و ئەخلاقی خۆیان بەرامبەر بە حکومەت و تاکەکان بە ئەنجام گەیاند - مافێکە کە تەنها پەیوەندی بە خۆیانەوە هەیە، بۆیە دەبێت پشت بە داوەری تاکەکەسیان ببەستێت.

ئەم جۆرە تێبینیانە لەوانەیە لە بۆچوونی یەکەمدا، بە دانانی باجی زۆر قورس لە سەر مادە هۆشبەر و کحولیەکان (کە لە روانگەی زۆربەی حکومەتەکانەوە بۆ دابینکردنی داهاتەکانی حکومەت پێویستە) بخاتە داوەوە، بەڵام نابێت فەرامۆش بکرێت کە دۆخی باجەکان بۆ دابینکردنی بودجەی وڵات پێویست و حاشاهەڵنەگرە و لە زۆربەی وڵاتانی جیهاندا، پێویستە بەشی هەرەزۆری ئەو داهاتە بە شێوەی ناڕاستەوخۆ لە تاکەکان وەربگیرێت. لەم رووەوە ئەرکی دەوڵەت ئەوەیە کاتی دانانی باجەکان ئەو خاڵەی لەبەرچاوبێت، کەچینە بەکارهێنەرەکان باشتر دەتوانن چاوپۆشی لە چ جۆرە کاڵایەك بکەن و تەنها ئەو بەشە لە کاڵا کە بەکارهێنانی بۆ بەرژەوەندیەکانی کۆمەڵگە زیانبارە، بخاتە چوارچێوەی پێدانی باجەوە. دانانی ئەو جۆرە باجە بە رادەیەك کە ئاستی بەرزی داهات بۆ بەکارهێنانی وڵات دابینبکات (بە گریمانەی ئەوەی کە حکومەت پێویستی بە تێکرای داهاتەکانی بەرهەم هاتو لەم رێرەوە بێت) نەك هەر شێاوی وەرگرتن بەڵکو شیاوی پیرۆزکردن بێت.

بەڵام سنوردارکردنی ئەم جۆرە کاڵایە بە کەسانێکی دیاریکراوەوە، مەسەلەیەکی ترە کە پێویستی بە وەڵامێکی تر هەیە، چونکە دانانی پرسەکە، بەو پێیەی کە ئەم جۆرە سنوردارکردنە بە چ مەبەستێك دەکرێت جیاوازە. بۆ نمونە پۆلیس دەبێت مافی ئەوەی هەبێت تێکرای شوێنە گشتیەکان بخاتە ژێرچاودێریەوە، بۆ نمونە ئەو شوێنانەی کە شوێنی فرۆشتنی خواردنەوە وروژێنەرە کحولیەکانە زیاتر بخاتە ژێر چاودێری و پشکنینەوە، چونکە ئەو تاوانانەی کە لە دژی ئاسایشی کۆمەڵگە ئەنجام دەدرێن بە زۆری لەم شوێنە پر لە گەندەڵیەوە سەرچاوە دەگرێت. لەم روانگەیەوە لەوانەیە گونجاوتر ئەوەبێت، کە دەوڵەت مافی فرۆشتنی ئەو مادەیە (لانیکەم کاتێك کە کریار بەنیازە مادەکە هەر لەو شوێنە بەکاربهێنێت) بەو پیشەوەرانەوە سنوردار بکات، کە پێشینەیەکی پاکیان لە بازرگانی و کاروکاسپیدا هەبووە.

هەروەها رێساکانی تایبەت بە کردنەوە و داخستنی ئەو شوێنانە جۆرێك رێکبخات کە جگە لە پۆلیس تاکەکانی کۆمەڵیش بتوانن چاودێریان بکەن. پێویستە حکومەتیش مافی ئەوەی هەبێت لەحاڵەتێکدا کە مشتەریەکانی ئەو شوێنانە ئازادیەکانی خەڵکیان پێشێلکرد، مۆڵەتی کارکردنیان لێوەربگرێتەوە و دەرگای ئەو شوێنانە دابخات، کە بووەتە شوێنی تاوانباران و پێشێلکارانی یاسا.

بەڵام ئیتر پێموانییە زیاتر لەمە سنورێك دابنرێت کە لەسەر بنەمایەکی رێگەپێدراوبێت، بۆنمونە سنوردارکردنی ژمارەی مەیخانە و دوکانەکانی مەی فرۆشی بەو مەبەستەی کە بەدەستهێنانی سەختتر بێتەوە بەو شێوەیەش دەرفەتی سەرخۆشبوون کەمکاتەوە نەك هەر دەبێتە هۆی رەنجاندنی تەواوی ئەو کەسانەی کە ئەو جۆرە خواردنەوەیە بەکاردەهێنن، بەڵکو بە بنەرەتدا دانانی ئەو جۆرە رێسایانە شیاوی ئەو دەسەڵاتانەیە، کە بە ئاشکرا بە چاوێکی منداڵانەو درندانەوە دەروانێتە چینی کرێکاراندا و لەو بروایدان کە پێویستە رێگری لە ئازادی کرداریان بکرێت بۆ ئەوەی کە تەمێ ببن و بتوانن لە داهاتودا سودمەند بن لەمافی ئازادی، بەڵام ئەو بنەمایە لە وڵاتانی ئازاددا بۆ ئیدارەدانی کاروباری چینی کرێکار قبوڵنەکراوە. ئەو کەسەی کە بایەخ بە ئازادی دەدات، هەرگیز رەزامەند نابێت کە تاکەکانی ئەو چینە بەم جۆرە ئیدارەبکرێن، مەگەر ئەوەی کە سەرجەم هەوڵەکان بۆ

پەروەردەکردنیان شکستی هێنابێت و بەو ئەنجامە گەیشتبن، کە وەکو منداڵ مامەڵەیان لەگەڵدا بکەن. دەربرینی راشکاوانەو بێ پێچ و پەنای ئەم بۆچوونە دوای خۆی بێهودە بوونی ئەم جۆرە سنورانە دەردەخات. تەنها بەو هۆیەی کە رێکخراوە بنەرەتیەکانی ئێمە پرن لە شتی نارەوا و رێگە پێنەدراو، دەتوانین لە قۆناغی کرداردا ئەو شتانە قبوڵ بکەین، کە پەیوەندی بە سیستمە دیکتاتۆر و باوك مەزنیەکانەوە هەیە، چونکە ئازادی گشتی رێکخراوە بنەرەتیەکانی ئێمە بە گشتی کۆسپە لەبەردەم ئەوەی، کە حکومەتەکان بتوانن کۆنترۆڵێك بەو ئاستەی کە بۆ جێبەجێکردنی پەروەردەی ئەخلاقی پێویستە بەکاربهێنن.

گەرەنتی کردنی ئازادی کەسانی دیکە

پێشتر ئاماژەمان پێدا، کە ئازادی تاك لە تەواوی ئەو شتانەدا کە پەیوەندی بە خۆیەوە هەیە، گەرەنتی ئەو مافەیە کە تێکرای تاکەکانی تریش بەو رادەیە ئازادن، کە بە رێکەوتن تەواوی ئەو شتانەی کە پەیوەندی بەخۆیانەوە هەیە بە شێوەی دڵخوازی خۆیان رێکبخەن. ئەم مەسەلەیە، کێشەیەکی نابێت تا ئەو کاتەی کە گۆرانکاری لە ئیرادەی ئەو کەسانەدا پێکنەهێنێت کە لە پرسەکەدا تێوەگلابێتن، بەڵام لەو رووەوە کە لەوانەیە ئەو ئیرادەیە بگۆردرێت بە زۆری ئەو پێویستە دێتە ئاراوە کە لایەنەکان تەنانەت لەو شتانەشدا کە تەنها پەیوەندی بە خۆیانەوە هەیە، بەڵێنیەك لە بەرامبەر یەکتردا لە ئەستۆ بگرن و کاتێك ئەم بەڵێنیانە لە ئەستۆگیرا، جێبەجێکردنیان وەکو رێسایەکی گشتی پێویستە. بەم حاڵەشەوە لە یاساکانی وڵاتانی جۆراوجۆردا زنجیرەیەك حاڵەتی تایبەتی بۆ ئەم رێسا گشتییە لەبەرچاوگیراوە. لەم حاڵەتانەدا خەڵك نەك هەر بەرپرسیار نین لەو بەڵێنیانەدا کە مافی کەسانی دیکە پێشێل دەکات، بەڵکو هەندێکجار هەر ئەم بابەتە کە بەڵێنیەك زیانبەخش دەبێت بە نیسبەت ئەوانەوە بەڵگەی پێویستە بۆ ئازادکردنی ئەو بەڵێندەرانەی کە لەبەندی ئەو بەڵێنیەی کە دوایانە رزگاریان بووە. بۆ نمونە لە بەریتانیا و زۆربەی وڵاتە پێشکەوتوەکانی تر، هەر جۆرە مامەڵە یان رێکەوتنێك کە رێگە بە فرۆشتنی مرۆڤ بدات، یان ئەوەی کە رێگە بدات کەسانی تر وەکو کۆیلە بیکرن، هەڵوەشاوەیە و بۆ پەسەندکردنی هەڵوەشاوەبوونی ئەو جۆرە مامەڵان تەنانەت هیچ پێویستیەك بە دەستوەردانی یاسا و تەنانەت رایگشتیش نییە. بنەما و فەلسەفەی ئەم سنورە – واتا سنوردارکردنی دەسەڵاتی مرۆڤێك کەئامادەیە ئیختیاری چارەنوسی خۆی بە دڵخوازی خۆی لە دەستبدات – بە روونی و بەرچاوی لەم حاڵەتدا توندرەویەك بەرچاو ناکەوێت، هۆی ئەوەی کە ئێمە نابێت لە کرداری ئیرادەی کەسانی تردا (کاتێك کە ئەو کردارە راستەوخۆ پەیوەندی بە خۆیانەوە هەیە) دەستوەربدەین لەسەر بنەمای ئەو رێزەیە کە بۆ مافی ئازادی دایدەنێین. هەر ئەم بابەتە کە تاکی مرۆیی ئازادانە و لە رووی وێست و ئارەزوەوە شتێك هەڵدەبژێرێت خۆی بەڵگەیە لە سەر ئەو بابەتە، کە ئەو شتەی کە هەڵبژێردراوە، لە روانگەی خۆیەوە جێی پەسەند و شیاوی تەحەمول کردنە و بەم پێیەش ئەگەر رێگە بدەین کە ئەو هەر کەرەستەیەکە خۆی بە باشی دەزانێت هەڵبژێرێت و بۆ بەرژەوەندیەکی بەرکاربهێنێت، کە لە روانگەی ئەوەوە بایەخی هەیە، لە راستیدا هاوکاریمان کردوە لە خۆشبەختکردن و گەیاندنی بە ئارەزوەکانیدا.

بەڵام ئەو مرۆڤەی کە ئامادەیە خۆی وەکو کۆیلە بە کەسێکی تر بفرۆشێت، لە راستیدا دەست لەمافی ئازادی خۆی هەڵدەگرێت و لەبەرامبەر ئەم کردارەدا چاوپۆشی لەمافی ئازادبوونی خۆیدەکات. بەم پێیە وەها کەسێك، هەر بەو کردارەی کە سەبارەت بە خۆی ئەنجامی دەدات، ئەو بنەمایە پێشێلدەکات کە پاساوکەری مافی ئازادی ئەوە تا دواین ساتی ئازادبوونی. ئەو ئیتر (ئازاد) نییە. بەڵکو لەو ساتەوە کە خۆی فرۆشتوە و بووە بە مەڵکی کریار (دۆخێکی تایبەتی)هەیە و ئەم دۆخەش رێگە بەوە ناداتێ، کە ئەو مافەی هەبێت، کە پێشتر بەر لە کۆیلەبوونی هەیبووە، بە واتایەکی تر بنەمای ئازادی ناتوانێت مرۆڤ تا ئەو رادەیە ئازادبکات، کە دەست لە ئازادبوونی خۆی هەڵگرێت. واتای ئازادی ئەوە نییە، کە مرۆڤ بتوانێت ئازادانە خۆی بفرۆشێت و ببێتە کۆیلەو ئەڵقە لە گوێی کەسێکی تر. ئەم هۆکارانە کە بەهێزبوونی خۆی بە بەرجەستەبوونێکی تایبەت لەم دۆخە تایبەتەدا نیشاندەدات روونە، کە زەمینەی رەوانەبوونی بەربڵاوتریان هەیە، بەڵام بەهەرحاڵ پێداویستیەکانی ژیان لە هەموو شوێنێك کۆسپی لەبەردەمیاندا دروستکردوە. مانای ئەم پێویستیانە لەراستیدا ئەوە نییە، کە ئێمە بە شێوەی رەها دەست لە ئازادبوونی خۆمان هەڵبگرین، بەڵکو ئەوەیە کە ئەو کۆسپانەی کە لە سەرەوە ئاماژەییان پێکرا و کۆمەڵێك کۆسپی دیکەش قبوڵ بکەین.

ئەو بنەمایەی کە ئازادی تاکەکان لە تەواوی ئەو شتانەی کە پەیوەندی بە خۆیانەوە هەیە، پاساودەکات پێشێلکەری ئەو مەرجەیە کە کەسانێك پێکەوە پەیمانیان بەستووە – کاتێك ئەو پەیوەندە بە کەسی سێهەم ناگەرێتەوە – بتوانن ئەم پەیوەندیە لە بەندی بەڵێنی رزگاربکەن. تەنانەت لەحاڵەتەکانی دیکەشدا رەنگە نەتوانرێت هیچ جۆرە بریار یان بەڵێنییەك (جگە لەو جۆرە بەڵێنییانەی کە بەهای دراوییان هەیە) گریمانەی ئەوە بکەین کە مرۆڤ بتوانێت

بەدڵنیایی تەواوەوە بڵێت لایەنەکانی ئەو گرێبەستە بە هیچ شێوەیەك، لە هیچ بارودۆخێکدا، نابێت مافی ئەوەیان هەبێت گرێبەستێك کە ئیمزایان کردوە هەڵبوەشێننەوە. بارون و ویلهێلم فن هۆمبولد لەو نامیلکە قوڵ و باڵایەدا کە من کورتەیەك لە بابەتەکەیم لە دێرەکانی پێشوودا هێناوەتەوە، باوەری ناخی خۆی بەم جۆرە دەردەبرێت، بەڵێنییەك کە گەرەنتی پەیوەندی تایبەتی یان خزمەتی تایبەتیە هەرگیز نابێت، جگە لە ماوەیەکی دیاریکراو، پێویستی یاسایی هەبێت. گرنگترین نمونەی ئەم جۆرە بەڵێنیانە، واتا ژن و مێردایەتی، لەو رووەوە کە لایەنێکی تایبەتی هەیە و ئامانجەکانی، لە حاڵەتێکدا کە هەستی لایەنەکان پێکەوە هاوتەریب و هەماهەنگ نەبێت، بە کردەوە پوچەڵ و بەفیرۆ چوودەبێت، بەم پێیەش رەفزکردنەوەی (بە بروای بارۆن فۆن هۆمبولد) نابێت پێویستی بە تەشریفاتێك جگە لەمە هەبێت کە هەرکام لەلایەنەکان بە رەسمی ئیرادەی خۆیان، سەبارەت بەوەی کە دەیانەوێت ئەو پەیوەندیە ببرن بە رەسمی رابگەیەنن. ئەم بابەتە گرنگتر و ئاڵۆزترە لەوەی کە بتوانین لێرەدا وەکو رستەی نارەزایی قسەی لەسەر بکەین. من تا ئەو شوێنەی کە بۆ بەرجەستەکردنی مەبەستەکە پێویستە ئاماژەیەکی کورت بە دۆخی تایبەتی ئەم بابەتە دەکەم. ئەگەر لایەنی کورتکراو و گشتی نامیلکەکەی بارون فن هۆمبولد ئەوی ناچار نەکردایەت، کە کاتی ئاماژەدان بەم بابەتە تایبەتە بیری رەخنەگرانەی خۆی تەنها بە دەربرینی وردی دەرەنجامێك کە بنەمای بەڵگەهێنانەوەکەی بەوانەوە کۆتایی پێهاتوە رازی بکات، بە بێ ئەوەی کە دەستپێکەکانی پەیوەندیدار بەو دەرەنجامە بخاتە بەرباسەوە، بێگومان خۆی لەوە تێدەگەیشت، کە ناتوانێت چارەنوسی مەسەلەکە لە سەر ئەو زەمینانەی کە بە ئاسانی لە کتێبەکەیدا شیکردوەتەوە دپاریبکات. کاتێك کە یەکێك لە ئەندامانی کۆمەڵگە بە بەڵێنیەکی راشکاو، یان شێوازی هەڵسوکەوتی خۆی متمانەی بەرامبەرەکەی بەدەستهێناوە و دڵنیایکردوەتەوە کە بەرامبەر بەو بە شێوەیەکی تایبەتی هەڵسوکەوت دەکات، کاتێك کە بە هاندان و کرداری هیوابەخشی خۆی بووەتە هۆی ئەوەی کە کۆشکێکی بەشکۆ لە چاوەروانی و وێناکردنی رەنگاورەنگ لە عالەمی خەیاڵدا وێنابکات و بەشێکی گرنگ لە نەخشەی ژیانی خۆی لەسەر بنەمای ئەو وێنایانە بونیاد بنێت، لە وەها دۆخێکدا زنجیرەیەك بەڵێنی ئەخلاقی نوێ لەلایەن ئەو کەسە بەڵێندەرەوە بە نیسبەت لایەنی بەرامبەر پێکدەهێنرێت، کە لەوانەیە بەسەریدا تێپەڕێت، بەڵام ئیتر ناکرێت لە بەرچاو نەگیرێت، هەروەها ئەگەر پەیوەندی نێوان لایەنەکان دەرەنجامێکی لە بەرژەوەندی کەسانی تردا لێبکەوێتەوە، یان کەسانی لایەنی سێهەمی خستووەتە دۆخێکی سەرسوورهێنەوەرەوە، یان (بەوجۆرەی کە سەبارەت بە پەیوەندی ژن و مێردایەتی زۆرجار دێتە پێش) لایەنی سێهەمی هێناوەتە بوون، بۆ لایەنەکانی گرێبەستەکە، بە نیسبەت ئەو کەسانەی لایەنی سێهەم، بەڵێنیەك دێتە ئاراوە، کە جێبەجێکردنیان، یان بە هەر شێوەیەك، چۆنیەتی رۆڵی ئەوان، تارادەیەکی زۆر لە ژێر کاریگەری چارەنوسی داهاتو و شێوازی بریاری لایەنەکانی (بەو مانایەی کە پێوەندیەکە بپچرێنن، یان ئەوەی کە درێژەی بدەن) دادەبێت. هەڵبەت ناکرێت وەها لەم بابەتە تێبگەین کە پانتایی ئەم جۆرە بەرپرسیارێتیانە تا ئاستێك بەردەوام بێت، کە لایەنەکان ناچار بە ئیمزاکردنی گرێبەست، لەهەر دۆخێکدا و بە هەر نرخێك، تەنانەت بە نرخی لێسەندنەوەی مافەکانی ئەو لایەنەی کە نارازییە، بەهەرحاڵ ئەم جۆرە بەرپرسیارێتیانە لە مەسەلەکەدا رێگەپێدراون و لە توخمە سەرەکیەکانی بە ئەژماردێت. تەنانەت ئەگەر بەوجۆرەی کە بارون فۆن هۆمبولد بروای هەیە ئەم جۆرە تێبینیانە نابێت جیاوازیەکیان لە (ئازادی یاسایی) لایەنەکان بۆ رزگاربوون لە بەندی بەڵێنی یەکتری پێکبهێنێت(منیش بەش بەحاڵی خۆم لەوبروایەدام کە ئەم جۆرە تێبینیانە نابێت (جیاوازی زۆر) پێك بهێنێت، بەڵام هەر ئەو تێبینیانە جیاوازیەکی ئەوتۆ لە (ئازادی مۆراڵی) لایەنەکاندا پێکناهێنێت، بەم پێیەش ئەو کەسەی کە دەیەوێت وەها هەنگاوێك هەڵبگرێت، کە تا ئەم رادەیە لە بەرژەوەندی گرنگی خەڵکانی تردا کاریگەری هەیە، ناچارە بەر لە جێبەجێکردنی بریارەکە، دەروبەر و لایەنەکان و دەرەنجامەکانی ئەو بریارە لەبەرچاو بگرێت دواتر هەنگاو هەڵبگرێت. ئەگەر وەها کەسێك بایەخێکی تایبەتی بۆ ئەو بەرژەوەندیانە دانانێت لەو رووەوە وەکو پرنسیپ بەرپرسیارە لەهەڵەیەکدا کە ئەنجامی داوە(بۆنمونە هاوسەرگیری کردوە و منداڵێکیان بووە).

مەبەستم لە ئاماژەکردن بەم وردەکاریانە و راستی لاوەکیەکان ئەمەیە کە فەلسەفەی گشتی ئازادی باشتر لە بۆچوونی خوێنەردا بەرجەستە بکرێت و ئەگینا پێویست ناکات ئەم شتە سەرەتاییانە بەم جۆرە دووپاتبکرێنەوە. بەدبەختی گەورەی کۆمەڵگەی ئێمە لەمەدایە کاتێك خەڵك سەبارەت بە پەیوەندی هاوسەرێتی یان سەبارەت بە دۆخێك کە جیاکردنەوەی ئەو پەیوەندیە پاساو دەکات قسە دەکەن، شێوازی ئاخاوتنەکەیان بە جۆرێك نالۆژیك و لاوەکیانەیە کە دەڵێی جگە لە بەرژەوەندی منداڵان، بیر لە هیچ بەرژەوەندیەکی تر ناکەنەوە و ئازار و چارەرەشی کەسە بەساڵا چووەکان کەمترین گرنگی نییە بە لایانەوە.

دیاریکردنی بنەما گشتیەکانی ئازادی

پێشتریش ئاماژەم بەم بابەتەداوە، کە بە هۆی نەبوونی بنەمایەك کە جێی پەسەندی هەموان بێت، ئازادی بە شێوەی باو لە شوێنێك هەرزان دەبێت کە قەدەغە کرابێت وەك چۆن لە شوێنێك قەدەغە دەکرێت، دەبێت هەرزان ببێت. هاوشێوەی ئەم دۆخە لە ئەوروپای ئەمڕۆدا کەم نییە. هەر کەسێك دەبێت ئازاد بێت لە تەواوی ئەو شتانەی کە پەیوەندی بە خۆیەوە هەیە، بە جۆرێك کە دڵخوازی بوو مامەڵە بکات، بەڵام کاتێك ئەو بەناوێکی ترەوە کاربکات نابێت ئەو ئازادییە بەو بیانوەوە کە کارەکانی تریشی کە وەکو ماڵی خۆیەتی پێبدات. هاوکات لەگەڵ ئەوەی کە دەوڵەت رێز بۆ ئازادی تا دادنێت لە مەسەلەگەلێکدا کە پەیوەندی بەخۆیانەوە هەیە، ناچارە بە چاوێکی کراوە و زەینێکی روونەوە کردەوەکانی ئەو تاکە لە بازنەی دەسەڵاتێکدا کە بە مۆڵەتی دەوڵەت بەسەر کەسانیتردا جێبەجێیدەکات، بخاتە ژێرکاریگەریەوە، بەڵام لە پەیوەندی بنەماڵەییدا، واتا لە پەیوەندیەکدا کە بە هۆی هەژمونی راستەوخۆیان لە خۆشبەختی مرۆڤدا لە هەر پەیوەندیەکی تر گرنگترە بەڵێنی زۆرەملی تاکەکان بە گشتی لەبەرچاو ناگیرێت و نمونەکەشی ئەو دەسەڵاتە تاکرەوەیە، کە مێردەکان سەبارەت بە هاوسەرەکانیان جێبەجێی دەکەن، دەرەنجامەکەشی لێرەدا پێویستی بە باسی تێروتەسەل نییە. بۆ لەناوبردنی تەواوەتی ئەم زیانە، هیچ کەرەستەیەك کاراتر لەمە نییە کە هەمان ماف کە بە پیاوەکان دەدرێت بە ژنەکانیش بدرێت بە هەمان شێوە کە سەبارەت بە کەسانی تر باوە لە پشتیوانی یاسا بەهرەمەندیان بکەین. هۆکارێکی تر کە دەبێتە کۆسپ لە بەردەم باسی مەسەلەکە، لەم کتێبەدا ئەو شێوازەیە کە پارێزەرانی ئەم سەرتر بوونە، نادادپەروەرانەیە کاتێك کە لە دۆخی ئێستا بەرگری دەکەن دەیگرنە پێش، چونکە ئەمانە هیچ جۆرە رێزێك بۆ بنەماکانی ئازادی دانانێن، بەڵکو بە ئاشکرا وەکو پارێزەرانی دەسەڵات کە دەیانەوێت پێگەی زاڵبوونی خەڵك بپارێزن، هەنگاویان ناوەتە مەیدانی ململانێوە. بەم هۆکارە، ئێمە دۆخی ژنان لە بازنەی باسەکە وەلادەنێین. مەبەستی ئێمە لێرەدا باسکردنە لەسەر منداڵانێك کە جێبەجێکردنی هەڵەی بنەماکانی ئازادی سەبارەت بەوان، جۆرێك تەگەرەی حەقیقی لە رێگای ئەنجامدانی ئەرکەکانی دەوڵەت پێکدەهێنێت.

لە دۆخی ئێستادا، رادەی زاڵبوونی باوکەکان لە ئاستێکدایە، کە مرۆڤ پێیوایە منداڵەکانی باوکێك لە راستیدا(نەك لە رووی خواست) بەشێك لەبوونی خۆی بەئەژمار دێت، چونکە بۆچوونی گشتی لە ئێستادا بە بچوکترین دەستوەردانی یاسا لە بازنەی دەسەڵاتێکدا، کە باوك لە سەر منداڵ هەیەتی نەپارە و ئەم نەیاربوونە تەنانەت زیاتر لە ئاستێکە کە کۆمەڵگە لەبەرامبەر هەر جۆرە دەستوەردانێك لە ئازادی کرداری باوکدا دەردەپڕێت. هەر ئەم بابەتە بە ئاشکرا دەریدەخات زۆرینەی خەڵك تا چ رادەیەك رێز بۆ دەسەڵات دادەنێن و تا چ رادەیەك ئازادی بە کەم بایەخ لە قەڵەم دەدەن، بۆ نمونە پرسی پەروەردە و راهێنان لەبەرچاو بگرن. ئایا لەم خاڵەدا گومانێك هەیە، کە حکومەت پێویستە پەروەردەی ناچاری بۆ کەم تەمەنەکانی کۆمەڵگە تا تەمەنێکی دیاریکراو پەیرەو بکات؟ بەم حاڵەشەوە کێ نپگەرانی جێبەجێکردنی پۆزەتیڤانەی ئەم بنەمایە نییە؟ هەڵبەت بە رواڵەت هیچ کەس نکۆڵی لەم بنەمایە ناکات، کە یەکێك لە پیرۆزترین ئەرکەکانی دایك و باوك (یان بەو جۆرەی کە یاسا و رێسا لە ئێستادا دایناوە پیرۆزترین ئەرکی باوك) ئەمەیە کە دوای ئەوەی مرۆڤێکی لە نەبوونەوە هێنایە بوون بەهرەمەندی بکات لە پەروەردە و بەکارهێنانێك کە پێویستە بۆ ئامادەکردنی وەکو ئەندامێکی کۆمەڵگە و کەرەستەیەك بخاتە بەردەمی، کە هەر مرۆڤێك بۆ سەرکەوتن لە ئەرکەکانیدا(بەرامبەر بە خۆی و خەڵکانی تر) پێویستی پێیان هەبێت. سەرباری ئەوەی کە ئەم هەمووە پەسەندی دەکەن، کە ئەنجامدانی ئەم کارانە لە ئەرکە سەرەکیەکانی باوکە، بەڵام کەمتر کەسێك گوێ لەم قسەیە دەگرێت، کە دەبێت هەنگاوێك ئەولاتر هەڵبگرێت و باوك ناچار بکەیت بە ئەنجامدانی ئەو ئەرکە. لە بری ئەوەی کە داوا لە باوك بکەن، کە بە مەبەستی دابینکردنی کەرەستەکانی پەروەردەی منداڵەکەی کۆشش و فیداکاری پێویست ئەنجام بدات، تەنانەت ئەم هەڵبژاردەیەشیان خستوەتە بەردەمی، کە ئەگەر حکومەت پەروەردەی خۆرایی بۆ هەمان منداڵ دابینکرد، ئەو (باوك) ئازاد بێت کە قبوڵی بکات، یان نەیکات.

بەداخەوە زۆرینەی خەڵك هێشتا لەمە تێنەگەیشتوون کە هێنانی مرۆڤێکی بێتاوان لە نەبوونەوە بۆ جیهانی بوون، بە بێ هەبوونی ئەو هیوایەی کە دروستکەری ئەو دەتوانێت، نەك هەر خۆراکێك کە بۆ گەشەی جەستەی پێویستە، بەڵکو پەروەردە و راهێنانی پێویست بۆ گەشەی زەینی دابین بکات. ئەوە جۆرێك تاوانی ئەخلاقییە، نەك هەر بەرامبەر بەو بوونەوەرە بێتاوانە، بەڵکو بەرامبەر بە کۆمەڵگەش، بۆیە کاتێك کە باوك بەڵێنیەکانی خۆی بە گوێرەی خواست و ئارەزوو جێبەجێنەکرد، ئەوە ئەرکی حکومەتە تا ئەو جێگەیەی کە پێیدەکرێت باوك ناچاربکات بە ئەرکەکانی بەجێبگەیەنێت. ئەگەر شێوازی پەروەردەی زۆرەملی لەم وڵاتەدا قبوڵدەکرا، تێکرای ئەو کێشانەی کە لەم بوارەدا هەیە – لە سەر ئەو بنەمایەی کە دەوڵەت چ شتگەلێك دەبێت بڵێتەوە، یان چۆن بیانڵێتەوە – بەجارێك لەناو دەچوو.

بوونی ئەم گرفتانە لە ئێستادا بووەتە هۆی ئەوەی کە

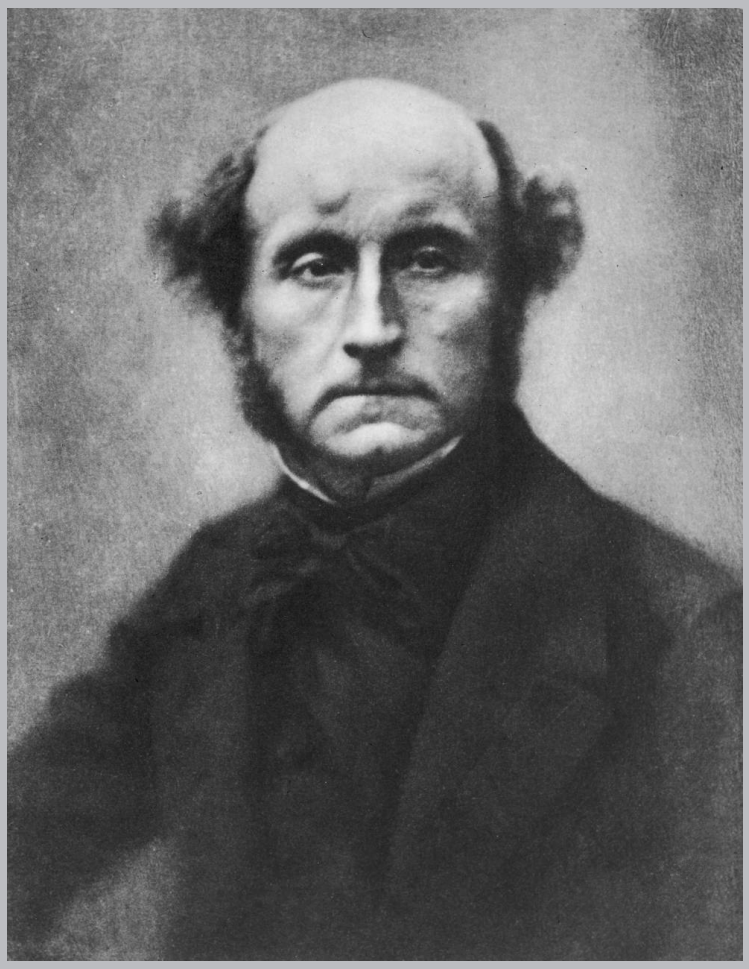

کات و چالاکی بەنرخی خەڵک، کە دەبێت تەرخانی بارهێنان و پەروەردەکردنی منداڵان بکرێت بە بێهودیی لە ململانێ لەسەر ئەم مەسەلەیە کە چ جۆرە پەروەردەیەک بۆ ئەوان باشە بەفیڕۆ دەچێت. ئەگەر حکومەت بریاربدات، کە هەر منداڵێکی بەرێتانی مافی ئەوەی هەیە لە پەروەردەی باش بەهرەمەند بێت، هەر بەم بریارەش دەتوانێت خۆی لەو زەحمەتەی کە بۆ دابینکردنی ئەو پەروەردەیەی کە پێویستە رزگاربکات، چونکە دەوڵەت لەوانەیە هەڵبژاردنی شوێنێک کە پێویستە منداڵ تێیدا بخوێنێت، هەروەها شێوازی خوێندنەکە بە دایک و باوک بسپێرێت و ئەرکی خۆی بەوە سنوردار بکات، کە خەرجی خوێندنی منداڵانێک کە دایک و باوکیان دەستکورتن، هەروەها خەرجی منداڵانێک کە هەتیو و بێسەرپەرشتن بدات. هیچ کام لەو هۆکارە لۆژیکیانە کە لە دژی پەروەردەی حکومی بەکاردەهێنرێت پەروەردەی زۆرەملی لەخۆ ناگرێت، بەڵکو لە بنەڕەتدا پەیوەندی بەو مەسەلەیەوە هەیە، کە خودی حکومەت نابێت ئەرکی بەرێوەبەرایەتی قبوڵ بکات و ئەرکی پەروەردەکردنی منداڵانی خەڵک لە ئەستۆ بگرێت و ئەمەش بۆچوونێکە بە تەواوەتی لەگەڵ بۆچوونەکانی تر جیاوازە. من بۆ خۆم لەگەڵ بۆچوونی ئەو کەسانە کە پێیانوایە پەروەردەی منداڵانی خەڵک (لانیکەم بەشی هەرە زۆری ئەو پەروەردەیە) کە دەبێت لە دەست حکومەتدا بێت نەیار نیم. تەواوی ئەو شتانەی کە سەبارەت بە گرنگی سەربەخۆیی تاکەکەسی، سەربەخۆیی خەسڵەت و سروشتی مرۆیی، جیاوازی باوەڕ، جیاوازی شێوازەکانی ڕەفتار و هتد، وتراوە پەسەندکردنی ئەو بۆچوونەیە، کە پەروەردەی خەڵکیش پێویستە جیاواز بێت. پەروەردەی حکومی تەنها وەسیلەیەکە بۆ یەکسانکردنی خەڵک و بەو مەبەستە دانراوە کە تاکەکانی کۆمەڵگە وەکو یەکتر لێبکات، چونکە ئەو قاڵبەی کە خەڵکی تێدەخرێت هەر ئەو قاڵبەیە کە لە بۆچوونی هێزی دەسەڵاتداردا جوانتر دەنوێنێت، ئێستا ئەو هێزە دەیەوێت پاشا بێت یان ڕۆحانیەکان یان ئیشراف، یان زۆرینەی نەوەی هاوچەرخ. بەو ڕادەیەی کە پەروەردەی حکومی لە ئەنجامدانی ئامانجەکانی خۆیدا سەرکەوتو دەبێت بەهەمان ڕادەی زاڵبوونی هێزی دەسەڵاتدار بە سەربیری خەڵکدا زیاتر دەبێت و کاتێک فیکر کەوتە ژێر هەژمونیەوە سنوری ئەو هەژمونیە، بەپێی حەزی سروشتی مرۆڤ، بە جەستەشدا بلاودەبێتەوە.لەم چوارچێوەیەشدا، پەروەردەی حکومی، (مەبەستم ئەو پەروەردەیە کە لە ژێرچاودێری ڕاستەوخۆی دەسەڵاتدایە) بە گریمانەی ئەوەی کە بوونی پێویستە. تەنها وەکو شێوازێک، لە نێوان شێوازە ڕکابەر و جۆراوجۆرەکاندا، دەتوانێت قبوڵ بێت، ئەویش بەو مەبەستەی کە ببێتە سەرمەشقێکی بزوێنەر بۆ ئەوانی دیکەش و ڕێگە نەدات ئاستی شێوازەکانی تر لە ڕادەیەکی دیاریکراو تێپەڕ بێت. تەنها کاتێک کە کۆمەڵگە بە گشتی ئەوەندە دواکەوتوە کە نایەوێت یان ناتوانێت بە بێ دەستوەردانی ڕاستەوخۆی دەسەڵات ڕێکخراوی پەروەردەی گونجاو بۆخۆی بونیات بنێت، ئەو کات ناچارە وەکو(بژاردەی کەم زیان لە نێوان دوو بژاردەی زەرەرمەندا) ئیدارەی کاروباری قوتابخانەو خوێندنگاکان ڕاستەوخۆ بگرێتە ئەستۆ، هەروەها دەتوانێت ئەم کارە سەبارەت بە کۆمپانیای پشکەکان کاتێک کە سەنتەر و سەرمایە تایبەتیەکان بۆ گرتنە ئەستۆی کارە گەورەکانی پیشەسازی و ئابووری لە وڵاتدا ئامادە نین و ئیدارەی کاروبارەکانی ئەوان قبوڵ دەکات،

بەڵام بە گشتی، لەهەر وڵاتێکدا کە کەسانی شیاو وکۆمەڵ پەسەند بە گوێرەی پێویست هەبێت و بتوانێت پەروەردەی ئەو وڵاتە لە ژێر چاودێری حکومەتدا ئیدارە بکات، هەر ئەم کەسانە دەتوانن (بەدڵنیایەوە ئامادە دەبن) کە پەروەردەی دروست و سودمەند و دڵخوازانە بە منداڵانی خەڵك بدەن بە دڵنیابوون لەوەی کە لە سێبەری رێساکانی پەروەردەی زۆرە ملێدا هەمیشە دەتوانن پاداشتی خۆیان لە خەزێنەی کۆمەڵ وەربگرن، لە هەمان کاتدا پشت ئەستور بن بە دەسەڵاتی حکومەت کە خەرجی منداڵانی کەم داهاتو بێ سەرپەرستی گرتوەتە ئەستۆ.

پەروەدە و کەرەستەکانی جێبەجێکردنی یاسای زۆرملی

کەرەستەی جێبەجێکردنی زۆرەملی یاسا لەراستیدا دەکرا، هەمان تاقیکردنەوەی گشتی بێت کە سەرجەم منداڵانی خەڵك لە خۆبگرێت و لە تەمەنێکی پێشوەختدا دەست پێبکات. لەم بوارەدا دەکرێت تەمەنێك دیاریبکرێت، کە هەر منداڵێکی فێرخواز، کوڕ یان کچ، بە گەیشتنی بەو تەمەنە تاقیبکرێتەوە، بۆ ئەوەی دەرکەوێت کە خوێندن دەزانێت یان نا، ئەگەر بسەلمێنرێت کە نایزانێت ئەوکات لەوانەیە باوکی غەرامە بکرێت، مەگەر ئەوەی کە پاساوی پێویست بۆ نەخوێندنی منداڵەکەی بێنێتەوە. تەنانەت ئەگەر پێویست بکات سزای کاری زۆرە ملی بەسەردا بسەپێنرێت، بۆ ئەوەی لە رێگەی پارەکەیەوە منداڵەکەی رەوانەی قوتابخانە بکرێت. ئەم تاقیکردنەوەیە ساڵێك جارێ پێویستە دووبارە بکرێتەوە، بە شێنەیی مەوادەکانی زیادبکرێت، بۆ ئەوەی کە هەموو منداڵان بتوانن لانی کەمێك لەو زانیاریە گشتیانە کە فێربوونی زۆرەملێیە بە دەستبهێنن و لەوەش گرنگتر ئەوەیە، کە بتوانن هەر ئەو زانیاریانە بۆ هەمیشە لەزەین و بیرەوەریاندا بمێنێتەوە. جگە لانی کەم تاقیکردنەوەی ئیختیاری دەبێت لە سەرجەم حاڵەتەکاندا ئەنجامبدرێت و بەو کەسانەی کە دەگەنە ئاستی قبوڵبوون ئەو مافەیان پێبدرێت، کە بڕوانامەیەك بۆ خۆیان داوا بکەن.

بۆ ئەوەی کە حکومەت نەتوانێت لە سۆنگەی ئەم رێسایەوە هەژمونی نایاسایی بەسەر باوەرەکانی خەڵکدا بسەپێنێت، ئەو زانیاریانەی کە بۆ تێپەڕاندنی تاقیکردنەوەکان، تەنانەت لە پلە بەرزەکانیشدا، پێویستە سنورداربکرێت بە راستیەکان و زانستەوە. (مادەگەلێکی وەکو مێژوو و شێوەکانی بەرکاهێنانی لە راستیدا بۆ زانیاریەکانی مرۆڤ پێویستن)، بەڵام لە وتنەوەی مادەکانی پەیوەندیدار بە ئاین. سیاسەت، بابەتەکانی تری لەو چەشنە، مامۆستا نابێت کاری بە راستی یان ناراستی بابەتەکەوە هەبێت، بەڵکو دەبێت تەنها ئاماژە بە رووداوەکان بکات، کە وەها بۆچوونگەلێك لە جیهاندا هەیە و بە وەها هۆکارێك لەلایەن ژمارەیەك لە نوسەران، مەکتەبە فیکریەکان، یان گروپە مەزهەبیەکانەوە پەسەندکراوە. بە جێبەجێکردنی ئەم شێوازە دۆخی بیرە جیاوازەکان لە زەینی ئەو نەوەیەی ،کە لە کاتی گەشەکردندایە خراپتر لەوە نابێت کە ئێستا هەیە، بەواتایەکی تر ئەو ژمارەیەی کە ئێستا هەن لە داهاتوشدا بە شێوەی کەسانێك دەردێن، کە بڕوایان بە ئاین هەیە، یان بێبڕوان بەرامبەری، ئەرکی دەوڵەت لەم نێوەندەدا تەنها ئەوەیە، کە ئاگاداربێت ئەم کەسانە بەدەر لەوەی کە ئاینی بن یان نائاینی بە خوێندەواری گەورە ببن. لە یاسای پەروەردەی زۆرە ملیدا نابێت، هیچ گرفتێك بخرێتە بەردەمیان، کە ببێتە کۆسپ لە بەردەم بەدیهاتنی ئاواتەکانی دایکان و باوکاندا. بە واتایەکی تر پێویستە ئیمکانێك فەراهەم بکرێت بۆ منداڵان(ئەگەر حەزی دایك و باوکیان لە پشت بوو) بەدەر لەو وانانەی کە فێری دەبن، وانەی مەزهەبیش فێر ببن. تەواوی باوەرەکانی حکومەت لەوپارەیەوە، کە بڕوای خۆی بسەپێنێت بە زیان دەشکێتەوە، بەڵام لەلایەکی دێکەوە حکومەت دەتوانێت لە سەر تواناکان بڕیاربدات، کە ئایا فڵان خوێندکار زانیاری پێویستی بۆ دروستکردنی بڕوا بەدەستهێناوە یان نا. بۆ نمونە خوێندکارێکی فەلسەفە ئەگەر بتوانێت لە ئەستۆی ئەو تاقیکاریانە بەربێت، کە پەیوەندی بە بۆچوونەکانی کانت و جۆن لۆکەوە هەیە، بەدەر لەوەی کە خۆی پەیرەوەی کام لەو مەکتەبە فیکریانەیە، یان ئەوەی کە لایەنگری هیچ کامیان نەبێت، دۆخی ئەو باشترە لەو کەسانەی کە لەگەڵ هیچ کام لەو مەکتەبە فیکریانە ئاشنا نین. هیچ جۆرە دژایەتیەکی لۆژیکیش لەگەڵ ئەم بۆچوونە نییە، کە تاقیکردنەوەی سەبارەت بە بڕوانامەی ئاینی مەسیحیەت لە سەر خوێندکارێك بکرێت کە بێ دینە، بەو مەرجەی کە داوای لێنەکەن کە بڕوای بەو ئاینە هەبێت. بەهەرحاڵ ئەو تاقیکردنەوانەی کە لە بەشە باڵاکانی زانستی مرۆیدا ئەنجام دەدرێت، بە بڕوای من پێویست ئازادانە و دڵخواز بێت، ئەگینا گەر رێگەی یاسایی بە حکومەت بدەین، کە هەر کەسێکیان پەسەندنەکرد بە تۆمەتی یان بیانوی ئەوەی کە شیاویەتی نییە لە پیشەی دڵخوازی بێبەش بکات، لەو حاڵەتەدا بە دەستی خۆمان چەکێکی مەترسیدارمان داوەتە دەست حکومەت لەو رووەوە، لەگەڵ فن هۆم بۆلد هاوبۆچوونم کە بڕوانامەی رەسمی یان بەڵگەنامەکانی شیاوبوونی تەکنیکی بە تەواوی ئەو کەسانە دەدات کە خۆیان بە لیژنەکانی تاقیکردنەوە دەناسێنن و لە ئەستۆی تاقیکردنەوەکان بەردێن، بەڵام لەهەمان کاتدا رێسایەك جێگیربکرێت کە بە گوێرەی هەبوونی ئەو جۆرە بڕوانامەیە هیچ جۆرە سودێکی بۆ خاوەنەکانی نەبێت، جگە لەو گرنگی و بایەخەی کە رای گشتی پێیدەدات.

تەنها لە بورای پەروەردەدا نییە کە گریمانەی هەڵە سەبارەت بە ئازادی دەبێتە کۆسپ لە بەردەم سەپاندنی

بەڵێنی ئەخلاقی و یاسایی بەسەردایك و باوكاندا. لەو شوێنەی كە بەڵگەی زۆر بە هێز بۆ بەكردەوە دەرهێنانی بەڵێنی یەكەم (بۆ هەمیشە) بۆ ئەنجامدانی رۆڵی دووەم (بە زۆری) هەیە، دەبێت دایك و باوك ناچار بە ئەنجامدانی ئەرك بكرێن. هەر ئەو دۆزەی كە ژن و پیاوێك دەبنە هۆی هێنانە دنیای بوونەوەرێكی بێتاوان، یەكێك لە گەورەترین ئەركی مرۆڤایەتیە. گرتنە ئەستۆی ئەو بەرپرسیارێتیە مەترسیدارە، واتا مرۆڤێك لە نەبوونەوە بێنێتە بوون، كە لەوانەیە ژیانی بەهەژاری و چەرمەسەری تێپەڕێنێت، تاوانێكە لە دژی ئەو مرۆڤە، مەگەر ئەوەی كە كۆرپەڵەیەك كە بەم دۆخەوە بە بێ ئیرادەی خۆی هێنرابێتە دنیاوە، لانیكەم ئەو درفەتەی پێبدرێت كە لە خۆشیەكانی ژیانێكی ئارام سودمەند بن. لە هەر وڵاتێكدا كە رێژەی دانیشتوانەكەی لە ئاستی پێویست تێپەڕیبێت خستنەوەی وەچەیە (مەگەر لە ئاستێكی زۆر سنوردار دا) تاوانێكە لەدژی هەمووی ئەو كەسانەی كە بژێوی خۆیان بە كاركردن بە دەستدەهێنن، چونكە كۆرپەلەكانی ئەمرۆ كرێكارانی داهاتوی وڵاتن، ئەوانەش بە هۆی زۆری رێژەیانەوە موچەی كرێكاران بە ئاستێكی زۆر دادەبەزێنن.

بە گوێرەی یاسایەك كە لە زۆربەی وڵاتانی ئەوروپیدا باوە بەستنی گرێبەستی هاوسەرێتی بەر لەوەی كە لایەنەكان بتوانن شوێنی ژیانیان دابین بكەن قەدەغە كردوە، ئەگەر باش تێفكرین ئەوە دەستوەردان لە مافی ئازادی تاكدا نییە، لە سنوری دەسەڵاتەكانی حكومەت تێناپەڕێت. ئێستا گفتوگۆكردن سەبارەت بەوەی كە ئایا ئەم شێوازە، شێوازێكی باشە یان نا (شێوازێك كە زیاتر پەیوەندی بە دۆخ و هەستە خۆجێیەكانەوە) بە جێی خۆی، بەڵام ناتوانرێت لەگەڵ بنەمای سەرەكی بابەتەكە دژایەتی بكات بەو هۆیەی كە مافی ئازادی خەڵك پێشێل دەكات. بنەمای ئەمجۆرە یاسایە بریتیە لەمافی دەستوەردانی حكومەت بۆ بایكۆتكردنی كردارێكی خراپ كە كاریگەریە زیانبەخشەكانی ئەو منداڵانە دەگرێتەوە، كە بەبێ ئیرادە و خواستی خۆیان هاتونەتە دنیاوە و وەها كارێك، لەو ڕووەوە كە نابەرپرسیارێتی هۆكاران لە چارەنوسی ئەو منداڵانەدا نیشان دەدات، بە راستی دەبێت بە لۆمە و سەرزەنشتكردنی كۆمەڵگە، ئەگەر چی لەوانەیە زیادكردنی سزادانی یاسایی بەو لادانە ئەخلاقیانە لەوانەیە باش نەبێت. بەم حاڵەشەوە بیرۆكەی باوی سەردەم، كە بە زۆری لەبەرامبەر دەستدرێژی راستەقینە بۆ سەر ئازادی تاك بێدەنگە، هەر هەنگاوێك كە ئامانجە سەرەكیەكەی رێگرتن لە حەزە تاكەكەسیەكانە، بە تایبەت لەكاتێكدا كە هەموان بزانن دەرەنجامی زیادەڕەوی لەو جۆرە حەزانەدا، هێنانە دنیای چەندین ژیانی پرچەرمەسەری و مەینەتبارییە بێ دواكەوتن رەتدەكاتەوە، لەهەمانكاتدا دەبێت ئاگاداری ئەوە بێت كە زیانێك كە رووبەڕووی ئەو تازە لە دایكبووانە دەبێتەوە بەدەرە لەو زیانە گەورانەی، كە ئەو كەسانە دەگرێتەوە كە رووبەڕووی زیانەكانی داهاتوی ئەوان دەبنەوە. كاتێك ئێمە ئەو رێزگرتنە سەرسوڕهێنەرە كە مرۆڤ بۆ ئازادی دادەنێت بەم بێرێزییە كە بە كردەوە بە نیسبەت ئەو ئازادییە نیشانی دەدات هەڵدەسەنگێنین، بە دڵنیایەوە توشی دڵەڕاوكە دەبین، كە رەنگە بە راستی ئەو مافە بە هەر مرۆڤێك بدرێت، كە خەڵكانی تر توشی زیان بكات و بەهرەمەندبوون لە چێژەكانی ژیان تەنها كاتێك رێگەپێدراوە كە مرۆڤ بتوانێت، لە بەرامبەر ئەو چێژەی كە دەیبات، بوونەوەرێكی تر رووبەڕووی رەنج و ئازار بكاتەوە!.

دژایەتیكردنی دەستوەردانی حكومەت لەئازادیدا

لەم زەمینەیەدا زنجیرە پرسیارێك هەیە گەرچی زیاتر پەیوەندی بە بابەتەكانی ئەم نامیلكەیەوە هەیە، بەڵام بە وردی لە چوارچێوەی بەشەكانیدا ناگونجێت و من بە تایبەتی باسكردن لەو بارەیەوە هێشتووەتەوە بۆ بەشی كۆتایی كتێبەكە. ئەم پرسیارانە پەیوەندیان بەو حاڵەتانەوە هەیە، كە لە دژی دەستوەردانی حكومەت ئاراستە دەكرێت لە سەر بنەمای بەرگری لە بنەماكانی ئازادی نییە. بە واتایەكی تر، مەسەلەی جێی باس پەیوەندی بە رێگرتن لە ئازادی كرداری تاكەوە نییە، بەڵكو سەبارەت بە هاوكاریكردنی هەر ئەو كەسانەیە. لەم زەمینەیەدا ئەوانەی كە پشتیوانی لە بنەمای دەستوەردان دەكەن بە زۆری دەپرسن: لەبەرئەوەی كە حكومەت واز لە تاكەكان بهێنێت، بۆ ئەوەی بە شێوەی تاك یان كۆمەڵ كاربكەن، یان بە واتایەكی تر باشتر نییە كار و بەرژەوەندیەكانی ئەوان راستەوخۆ، یان لە رێگەی شاندە بەڕێوەبەرەكانەوە بۆیان ئەنجام بدرێت؟

ئەو دژایەتیانەی كە لەگەڵ دەستوەردانی حكومەت دەكرێ، كاتێك كە شێوەی ئەو دەستوەردانە بە جۆرێك نییە، كە سنورەكانی ئازادی تاك ببەزێنێت، بەسەر سێ جۆردا دابەشدەبێت:

دژایەتی جۆری یەكەم لە سەر ئەو ئەندێشەیە دامەزراوە، كە زۆر كار هەیە كە تاكەكان باشتر لە حكومەت ئەنجامی دەدەن. ئەگەر بابەتەكە بە شێوەیەكی گشتیتر دەربرین، مەبەستی رەخنەگران ئەوەیە، كە لەم دنیایەدا بۆ جێبەجێكردنی هەرجۆرە كارێك و گرتنەبەری هەر جۆرە بریارێك (سەبارەت بەوەی كە ئەو كارە چۆن و بە دەست چ كەسانێك دەبێت ئەنجامبدرێت) هیچ كەس گونجاوتر لەو كەسانە نییە، كە بە تایبەتی لەو كارەدا سودەمەندن. پەیرەوانی ئەم بنەمایە، دەستوەردانی دەسەڵاتی یاسادانان و دادوەری حكومەت لە رەوتی ئاسایی ئابوری و پیشەسازی وڵاتدا كە سەردەمانێك لە رادەبەدەر باو و دڵخوازبووە دەخەنەهەڵەوە،

بەڵام سەبارەت بەم بەشە لە مەسەلەکە بە گوێرەی پێویست لەلایەن ئابوریناسان و زانایانی سیاسیەوە تاوتوێکراوە، چونکە ئەو باسانە پەیوەندیەکی ئەوتۆیان بە بنەماکانی ئەم کتێبەوە نییە، دوپاتکردنەوەیان لێرەدا بەفیرۆدانی کاتە.

بنەمای دژایەتی دووەم تا رادەیەك نزیکترە لە بابەتی نامیلکەکەی ئێمەوە. حاڵەتێکی زۆر هەیە کە رەنگە خەڵکی ئاسایی نەتوانن (بە شێوەی مامناوەندی) کارێکی تایبەتی بەو جۆرەی کە بە حکومەت دەکرێت ئەنجام بدەن. بە گشتی بەرژەوەندی کۆمەڵ لەمەدایە کە هەمان کار، وەکو کەرەستەیەك بۆ پەروەردەی فیکری تاکەکان، بە دەستی خودی تاکەکان(نەك لەلایەن حکومەتەوە) ئەنجام بگرێت، بۆ ئەوەی هێزی بیرکردنەوەی نیشتیمانی لە کاتی کارکردندا پەروەردە بکرێت. ئامانجی کۆتایی ئەم شێوازە پتەوکردنەوەی هێزەکانی جیاکەرەوەی تاکەکانە و تێدەکۆشێت ئەندامانی کۆمەڵ بە بەکارهێنانی هەستی داوەریکردنیان هاندەدات و ئەو کەسانەی کە لەم رێگەیەوە دەچنە قۆناغی بەرپرسیارێتیەوە، لەگەڵ ئەو بابەتانەی کە ئەنجامدانیان خراوەتە ئەستۆیان ئاشنا دەکات.

یەکێك لەو هۆکارە گرنگەی کەسانێك کە لایەنگری شێوازی دادگایی کردن لەلایەن دەستەی دادوەریەوە(لە بابەتە ناسیاسیەکاندا) هەر ئەوەیە کە بروایانوایە هێنانی کەسانی ئاسایی بۆ ئەنجامدانی کارە دادوەریەکانی وڵات، فیکر و ویژدانی ئەوان بۆ تێگەیشتنی مەسەلە کۆمەڵایەتیەکان و دادوەریکردنی دروست، سەبارەت بەو مەسەلانە ئامادە دەکات. هەر بەمجۆرە سپاردنی کاروباری شارەوانیەکان و رێکخراوە ئازادە خۆجێیەکان بە دەست کەسانێك کە خەڵکی ئەو ناوچەیەن، هەروەها سپاردنی کاروباری کۆمپانیا پیشەسازیەکان و ئەنجومەنە خێرخوازیەکان بە دەستی لیژنەی بەرێوەبەرایەتی ئامادەسازەوە، هەموو ئەم مەسەلانە ئەگەرچی پەیوەندیەکی ئەوتۆیان لەگەڵ بنەماکانی ئازادی نییە و تەنها لە دورەوە مەیلیان بۆی هەیە، بەڵام بە هەرحاڵ چەندین مەسەلە هەیە، کە پەیوەندیان بە نیشانەی ئازادی رێکخراوە میلیەکانەوەیە، لەم رووەوە دەرفەتێکی دیکە پێویستە، بۆ ئەوەی لەسەر ئەم مەسەلانە وەکو لقێك لە پەروەردەی نیشتمانی باس و گفتوگۆی لەسەر بکرێت.

هەمووی ئەم کارانە لەراستیدا مەکتەبگەلێکی تایبەتین بۆ پەروەردەکردنی دانیشتوانی ئازاد و پەروەردەکردنی پراتیکی سیاسی بۆ ئەوان. سپاردنی ئەم جۆرە بەرپرسیارییەتیانە بە خەڵك، دەبێتە هۆی ئەوەی تاکەکانی هۆزێك، یان نەتەوەیەك لە بازنەی تەسکی قازانجخوازی تایبەتی و خانەوادەیی رزگارببن و لە ژێر کاریگەری هۆکارگەلێك کە لایەنی پاراستنی بەرژەوەندی گشتی (یان نیوە گشتی) هەیە کاربکەن و دابینکردنی بەرژەوەندی هاوبەشی نیشتمانی، بکاتە گریمانەی ژیانی خۆی. لە رەوتی ئەم دۆخەدا، پاڵنەرگەلێك دەکەونەکار کە لەبری ئەوەی ببێتە هۆی جیاکاری و لێکدابرانی تاکەکانی نەتەوە لە یەکتری ئەوان لە یەکتر نزیك دەکاتەوە. لەنەبوونی ئەمجۆرە رێسا و سەربەخۆیەدا، نە دەستوری ئازاد جێبەجێ دەکرێت نە پارێزگاریلێکردنی مومکینە.

شایەتی ئەم بانگەشەیە (کە زۆرجار روودەدات) ئەو ناجێگیریەی ئازادی سیاسییە لە وڵاتانێکدا، کەدەستورەکەیان لەسەر بنەمای دابینکردنی ئازادییە خۆجییەکان بونیاتنەنراوە.

سپاردنی جڵەوی کاروباری خۆجێی بە دەستی دانیشتوانی خۆی، سپاردنی کاروباری کۆمپانیا گەورە ئابوریەکان بەو سەرمایەدارانەی کە دڵخوازانە سەرمایەی کۆمپانیاکە دەدەن، هەموو ئەم کارانە، بەو هۆکارەی کە لە سەرەوە باسکرا، شیاوی پاساوکردنە و تەواوی ئەو ماف و ئیمتیازانەی کە لەم بەشەدا ئاماژەیان پێدراوە، وەکو بەهێزکردنی گیانی سەربەخۆیی و یارمەتیدانی گەشەی تاکەکەسی، پەروەردەکردنی هەستی کەسایەتی لە ئەندامانی کۆمەڵگەدا، دابینکردنی شێوازی جۆراوجۆر بۆ بەرکارهێنانی هێزە چالاکەکانی خەڵك – بە باشترین شێوە دابیندەکرێت. ئەو کارانەی کە حکومەت راستەوخۆ دەیگرێتە ئەستۆ هەمیشەو لە هەموو شوێنێك حەزی یەکسان بوونی تێدایە، بەڵام بە پێچەوانە، کاتێك تاك و ئەنجومەنەکان بۆ ئەم کارانە دادەنرێن، تاقیکردنەوە جۆراوجۆرەکانی ئەوان لەگەڵ بەرهەمەکانی دەرەنجامی بێکۆتایی دێتەوە. تەنها کردارێك کە حکومەت سودمەندانە دەتوانێت ئەنجامی بدات ئەوەیە، کە دەزگای جێبەجێکردنی خۆی بە شێوەی سەرچاوەیەکی دابەشکاری ناوەندی دەربهێنێت و ئەو ئەزمونانەی، کەلەتاقیکردنەوە جۆراوجۆرەکان (لە رێگای تاك و کۆمپانیاکانەوە) بەرهەمدێت، پەخش و بڵاودەکرێتەوە. بە کورتی کاری سەرەکی حکومەت لە بری ئەوەی هەڵگری هیچ جۆرە ئەزمونێك جگە لە ئەزمونی تایبەتی خۆی نابێت، ئەوەیە کە هەر ئەزمونگەرێك توانای بەکارهێنانی ئەزمونی کەسانی دیکەی هەیە.

سێیەمین و بەهێزترین هۆکار بۆ رێگرتن لە دەستوەردانی حکومەت لەوکارانەدا کە لەلایەن تاکەکانەوە ئەنجام دەدرێت، رێگرتنە لەو زیانە گەورەیە کە بەردەوامی لە پێدانی ئیختیاری بەرفراوان و بێکەڵك بە کرێکاران و هێزە حکومیەکانەوە سەرچاوە دەگرێت.

هەر ئەو دەسەڵاتە نوێیەی، کە بەدەسەڵاتەکانی حکومەت زیادکراوە سێبەری هەژمونیەکانی حکومەت بە سەر ترس و هیواکانی خەڵکەوە بڵاودەکاتەوە و ئەو کەسانەی کە چالاکتر

و دەسەڵاتخوازترن ناچاردەکات، کە پیشەو شێوازەکانیان بگۆڕن و بەدوای دۆزینەوەی پیشەیەك لە حکومەت ؛ یان لە دەزگایەکی حزبیدا کە ئامانجی پێکهێنانی حکومەتی داهاتوە، ئەگەر رێگاکانی گواستنەوە، رێگای ئاسن، بانکەکان و ئەنجومەنەکانی خێرخوازی، هەموویان لقەکانی حکومەت دەبوون، ئەگەر رێکخراوی شارەوانیەکان و لیژنەکانی بەرێوەبەردنی خۆجێی بە تەواوی ئەو دەسەڵاتەی کە پێیاندراوە، بەشێوەی ئیدارەی سەر بە حکومەتیان لێدەهات، ئەگەر کارمەندانی سەرجەم ئەم ئیدارە و کۆمپانیایانە لەلایەن حکومەتەوە کاریان پێدەکرا و موچەی خۆیان لە حکومەت وەردەگرت، بۆ هەر جۆرە بەرزکردنەوەیەکی ئاستی ژیانیان چاویان دەپرییە حکومەت؛ لەو حاڵەتدا نە ئەو ئازادی راگەیاندنە لەو وڵاتەدا هەیە و نە یاساکانی ئازاد و پارلەمانە نیشتمانیەکان، هیچیان نەیاندەتوانی بەریتانیا یان هەر وڵاتێکی دیکە؛ جگە لەوەی کە بە ناو ئازاد بێت؛ بەمانای راستەقینە ئازاد نییە و هۆکارەکەشی روونە، بە هەر رادەیەك دەزگای حکومەت کاراتر و کاریگەرتر بوایە؛ بنچینەکەی بە شێوەیەکی کرداری دادەنرا، بە هەر رادەیەك هەوڵی لێزانانەی بۆ کۆکردنەوەی ئەندامانی شایستە و لێهاتودابێت، بە هەمان رادە ئاستی ئەو زیانانەی کە لەو رەهەندەوە، واتا گەشەپێدانی دەسەڵاتەکانی حکومەت بە سەرخەڵکدا زیاتر دەبوو. لەم دوایانەدا لە بەریتانیا پێشنیاری ئەوە کراوە بۆ دامەزراندنی تێکرای کارمەندانی وڵات لە دامودەزگاکانی حکومەتدا پێشبڕکێی وەرگرتن رێکبخرێت و پۆستە بەتاڵەکان لە رێگای هۆشیارترین و خوێندەوارترین تاکەکان کە لە بەردەستدان پربکرێتەوە. لە پەسەندکردن و جێبەجێکردنی ئەم پێشنیارە باڵەتگەلێکی زۆر وتراوە و نوسراوە و یەکێك لە هۆکارەکانی نەیاران کە زیاتر سورن لە سەری ئەوەیە کە بوون بە کارمەندی هەمیشەیی حکومەت مافی دارایی و بایەخی کۆمەڵایەتی نییە، بەو رادەیەی کە توانای راکێشانی باشترین و لێهاتوترین کەسانی لە وڵاتدا هەبێت، چونکە ئەمانە (توخمە بەهرەمەندەکان) بە هۆی ئەو بەهرەمەندی و تواناییەی کە هەیانە هەمیشە دەتوانن لە بەشی تایبەتی، یان لە کۆمپانیا بازرگانی و سەنتەرە داراییەکان، پۆستی باشتر و لەبارتر بۆ خۆیان بدۆزنەوە. ئەگەر لایانگرانی پرۆژەکەی سەرەوە ئەم بەڵگەهێنانەوەیان وەکو وەڵامێك لەبەرامبەر توندترین رەخنەیەك لە بەرامبەر پێشنیارەکەیاندا هێناویانەتە ئاراوە بەکاردەهێنا، جێگەی هیچ جۆرە سەرسورمانێك نەدەبوو، بەڵام ئەوەی کە دەستەی نەیاران دەیهێننە ئاراوە خۆی بە گوێرەی پێویست سەرسورهێنەرە. خاڵێك کە ئەمانە وەکو هۆکاری دژبوونەکەی خۆیان دەیهێننەوە، لە راستیدا دەریچەی رزگارکردنی هەر ئەم سیستمی پێشنیارکردنەیە. ئەگەر لەراستیدا سیستمێك بوونی هەبێت (دەیتوانی) سەرجەم تواناو لێوەشاوەییە بەرجەستەکانی وڵات بەرەو ناوەندی وەرگرتن و دامەزراندنی حکومی ببات، ئەو کات هەر پێشنیارێك کە لە بەرژەوەندی جێگیرکردنی ئەو سیستمەدا بکرایە، ئەگەری ئازاردانی فیکری ئینسانی هەبوو.

بیرۆکراسیەت و ئازادی

ئەگەر تێکرای کارەکانی کۆمەڵگە کە هەڵگری هەماهەنگی لەسەر بەرنامە، یان بەکارهێنانی بۆچوونە بەرفراوان و گشتگرەکانە، دەسپێردرایە حکومەت و سەرجەم ئیدارە حکومیەکان لە سەرەوە بۆ خوارەوە لەلایەن شیاوترین تاکەکانی وڵاتەوە پر دەکرانەوە، ئەو کات تێکرای کاروبارە فەرهەنگیەکانی کۆمەڵ کە بەم جۆرە هاوکاری کرابوو، هەروەها مێشکە کراوەکانی کۆمەڵ (جگە لەو بەشەی کە لەگەڵ ئەندێشە تیۆری و گریمانە ناکرداریەکان پەیوەندی هەبێت) لە دەزگایەکی بەرفراوانی بیرۆکراسیدا(بە ئەندامانی بێئەژمار) چر دەبووەوە و خەڵکانی تر لە هەرکارێکدا کە بۆیان دەهاتە پێش ناچاربوون چاویان ببرنە ئەو کەسانەی تر، جەماوەری خەڵك بۆ وەرگرتنی فەرماڵن و بریار، توخمە شیاوەکانیش کە بەدوای ناوەوەن بۆ سەرکەوتن بە پەیژەی پێشکەوتندان، لەبەرامبەر وەها دۆخێکدا، چوونە ناو بازنەی کارمەندانی حکومەت و دواتر چوونە سەرەوە لە پەیژەی پێشکەوتن، دەبووە تاقە ئامانجی پیاوانی دەسەڵاتخوازو کۆمەڵگەی دەرەوە، واتا ئەو کەسانەی کە لەدەرەوەی دەزگاکانی حکومەت مابوونەوە، بە هۆی نەبوونی ئەزمون، شیاوبوونێکی تایبەتی بۆ کۆنترۆڵی کارەکان یان هەڵسەنگاندنی شێوازی کاری بیرۆکراسی پەیدا نەدەکرد، تەنانەت ئەگەر لەدەرەنجامی رووداوێك کەسەرچاوەگرتوە لە دۆخی تاکرەوی، یان سروشتی رێکخراوە و نەتەوەیی و سیاسیەکانە، جاڕجارە فەرمانرەوایانێك کە هەوڵی ئەنجامدانی چاکسازیان بدایە، دەگەیشتنە ترۆپکی دەسەڵات و دیسان هەڵگرتنی هیچ جۆرە هەنگاوێکی چاکسازی بە پێچەوانەی بەرژەوەندیەکانی بیرۆکراسی مومکین نەدەبوو. بەڵگەی روونی ئەم قسەیەی من، ئەو دۆخە شێواوەی ئیمپراتۆریەتی روسیایە، کە ئەو کەسانەی دەرفەتی پێویستیان بۆ لێکدانەوە و بینیی هەبووە گواستویانەتەوە. خودی ئیمپراتۆریەتی تزاری روسیا لە بەرامبەر دەزگای بیرۆکراسی روسیادا بە تەواوەتی لاواز بووە. هەڵبەت ئەو دەیتوانی هەر کام لە ئەندامانی ئەو بیرۆکراسیە بۆ سیبریا دوربخاتەوە، بەڵام کارەکانی وڵات بە بێ ئەوان، یان بە پێچەوانەی ئیرادەی ئەوان، ناتوانێت پێش بکەوێت. ئەمانە دەتوانن بە جێبەجێنەکردنی هەر کامە لەپەسەندکراوەکانی

تزار بێکەڵك و ناکاریگەری پکەن. لەو وڵاتانەدا کە ئاستی شارستانیەتیان بەرزە و خەڵکەکەیان گیانی سەرکێشیان تێدایە، تاکەکانی کۆمەڵ کە فێربوون ئەنجامدانی تێکرای کارەکانی خۆیان لە حکومەت چاوەڕوان دەکەن، یان ئەوەی کە لانی کەم خۆیان دەست بۆ هیچ کارێك نابەن، جگە لەوەی کە پێشتر بۆ ئەنجامدانی ئەو کارە مۆڵەت لە حکومەت وەرگرن، ئەم جۆرە کەسانە حکومەت بە بەرپرسی تەواوی ئەو زیانانە دەزانن، کە لێیان دەکەوێت کاتێك کە سەبریان بەسەرچوو لە دژی حکومەت رادەپەڕن دۆخێك پێکدەهێنن، کە شۆڕشی پێدەوترێت. دوای ئەوەی کە تەپوتۆزی شۆڕش دامرکایەوە، کەسێکی تر(بە فەرمانی یاسایی میلەت یان بێ گوێدانە فەرمانەکەی خەڵك) لەسەر کورسی دەسەڵات دادەنیشێت بریار و یاساو رێسای نوێی خۆی بۆ بیرۆکراسی دەردەکات و بارودۆخەکە تا رادەیەك دەگەڕێتەوە هەمان دۆخی پێشوو، لەکاتێکدا دەزگای بیرۆکراسی وەکو خۆی ماوەتەوە و نەگۆڕدراوە، چونکە دەزگایەکی تر بوونی نییە کە شوێنەکەی بگرێتەوە.

بەڵام سیمای دۆخەکە لەنێوان ئەو خەڵکانەدا کە فێربوون کارەکانی خۆیان بە دەستی خۆیان ئەنجام بدەن بە تەواوەتی جپاوازە. فەرەنسا لەو رووەوە کە زۆربەی خەڵك خزمەتی ژێر ئالایان ئەنجامداوە و لە ئۆپەراسیۆنی سەربازیدا بەشداریان کردوە، هەروەها بەو هۆیەی کە ژمارەیەکی زۆری ئەو کەسانە ئەفسەرانی یەدەگی سوپای فەرەنسان، هەر کات شۆڕشێکی نیشتمانی دەستیپێکرد، هەمیشە چەند کەسێك بۆ رێبەرایەتیکردنی ئەو شۆڕشە پەیدا دەبێت و نەقشە رێگایەکی جێیی پەسەند دەستنیشان دەکەن. هاوشێوەی ئەم لێهاتوییەی کە فەرەنسیەکان لە بواری سەربازیدا هەیانە ئەمریکیەکان لە هەر جۆرە بازرگانیەکدا، کە لایەنی تایبەتی هەبێت ئەزمونیان هەیە. سێبەری حکومەت لەسەر ئەمریکیەکان هەڵگریت، بۆ ئەوەی بە چاوی خۆیان ببینن، کە هەر تاکێکی ئەمریکی چۆن دەتوانێت نەخشەی حکومەت دارێژێت و کارە حکومیەکان، یان هەر کاروپیشەیەکی نیشتمانی بە هۆشیارو رێکوپێکی و بە پرنسیپ ئەنجامدەدات. ئەمە هەر ئەو لێوەشاوەییەیە، کە هەر گەلێکی ئازاد پێویستە هەیبێت ئەگەر نەیبێت بێگومان ئازاد نابێت.

ئەو گەلانەی کەخاوەنی ئەم جۆرە لێوەشاوەییەن، هەرگیز خۆیان تەسلیمی ئیرادەی پیاوێك، یان دەستەیەك، ناکەن و دەسەڵاتی ئەو جۆرە کەسانە تەنها بەو هۆیەی کە بەزۆر یان شۆڕش بەدەستیان هێنابێت قبوڵ ناکەن.

هیچ دەزگایەکی بیرۆکراتی ناتوانێت وەها گەلێك ناچار بەئەنجامدانی کارێك بکات کە لەناخەوە لەگەڵی نین، بەڵام لەو وڵاتانەی کە تێکرای مەسەلەکانیان لە رێگەی دەزگا حکومیەکانەوە چارەسەر دەبێت هیچ کار و پلانێك، کە ئەم دەزگایانە لەگەڵی نەبن ئەنجام نادرێت. دەستوری ئەم جۆرە وڵاتانە بەیانێکە کە ئەزمون و شایستەیی کردەیی گەلێك دەکات هێزێکی رێك و پێك بۆ فەرمانرەوایی کردن بە سەر تاکەکانی تری کۆمەڵەوە، بە هەر رادەیەك ئەم رێکخراوە کامڵتر بێت و بە هەر رادەیەك سەرکەوتنی لە راکێشانی ئەو کەسانەی کە باشترین لێوەشاوەییان لە کۆمەڵگەدا هەیە(هەروەها بۆ پەروەردەکردنی ئەوان بەمەبەستی پێشکەوتن ئامانجەکانی خۆیان) زیاترپێت، زنجیری کۆیلەتی و بەندەیی، کە خراوەتە مل ئازادی خەڵك، بە تایبەت هەر ئەو ئەندامانەی بیرۆکراتی، کامڵتر و قایمتر دەبێت، هۆکارەکەشی روونە، چونکە بەو رادەیەی کە گەل لە چنگ دەسەڵاداراندا لاوازە، خۆدی ئەمانەش دیلی دەسەڵاتی دەزگایەکن کەلەسەرەوەیدا وەستاون.

دەسەڵاتدارانی چین بە هەمان رادە ئاڵقە لەگوێ و زادەی دەزگای دیکتاتۆرین، کە هەژارترین جوتیارانی ئەو وڵاتە هەن. ئیماندارێکی یەسوعی بە جۆرێك لە پەیرەویکردنی رەها کە وێناکردنی کارێکی سەختە رێنماییە ئاینیەکان کە ئیمانی بە ئامۆژگاریەکانی هەیە ئەنجام دەدات، گەرچی هەمان گروپ بە رواڵەت بەمەبەستی دابینکردنی دەسەڵات و گرنگیدان بە ئەندامانی کۆمەڵەیەك کە ئەو بە تەواوەتی وابەستەیە پێکهاتوە.

هەروەها نابێت ئەوە فەرامۆشبکرێت، کە راکێشانی تێکرای لێوەشاوە باڵاکانی وڵات لە جەستەی شاندی دەسەڵاتداردا، درەنگ یان زوو لەناوچوونی چالاکیە فیکریەکانی ئەو جەستەیەی لێدەکەوێتەوە، چونکە کارمەندانی ئیدارەحکومیەکان بەو دۆخەی کە پێکەوە گرێدراون لکێنراوە و جێبەجێکاری سیستمێکن، کە وەکو تێکرای سیستمەکانی تر وەکو پێویستیەك لە ژێر کاریگەری یاسا و رێسا سەقامگیرەکاندا کاردەکەن، هەمیشە رووبەرووی ئەم وەسوەسەیەن کە لە دەریای بریار و رێسا ئیداریەکاندا، کە دەرەنجامێکی جگە لە کات کوشتن نییە نوقم ببن، یان ئەوەی کە ئەگەر ئەو دەزگا بزوێنەرە ناوەندییە بەجێبێڵن بێ پەروا بەرەو ئەندێشەیەکی خاو و بێ ئەزمون دەچن، کە بە مێشك و بیری هەندێك لە ئەندامە بەرجەستەکانی ئەو دەزگایەدا هاتوە.

تەنها وەسیلەیەك کە دەتوانێت ئەمجۆرە مەیلانە کە بە رواڵەت خاڵی دژ بە یەکن(بەڵام مانای پێکەوە پەیوەستبوونی هەیە) بخاتە ژێرچاودێریەوە، تەنها بزوێنەرێك کە دەتوانێت رادەی لیوەشاوەیی و توانای چینی دەسەڵاتدار لەئاستێکی بەرزدا بهێڵێتەوە ، ئەوەیە کە کردارەکانی ئەوان بە بەردەوامی لە ژێر هەڵسەنگاندن و چاودێری لێوەشاوەیەکی تردا بێت،

که یەکسانە لەگەڵ لێوەشاوەیی شاندی دەسەڵاتداردا(بەڵام سەر بە شاندی دەسەڵاتدار نییە). بەم پێیە هیچ رێگە چارەیەکمان نییە جگە لەوەی کە کەرەستەکانی پێکهێنانی ئەم لێوەشاوەییە دابین بکەین. لە هەمانکاتدا ناچارین کەدەرفەت و ئەزمونەکان کە بۆ دادوەریکردنی دروست سەبارەت بە کارە گەورە کردەییەکاندا، پێویستە بۆ پوچەڵکەرانی هەژمونی حکومەت ئامادە بکەین. ئەگەر بە راستی بەنیازین لە نێوان بەرێوەبەرانی کاروباردا هەمیشە شاندێکی لێزان و کارامان هەبێت، شاندێك کە بتوانێت نەخشە دارێژێت بتوانێت لە سودوەرگرتن لەو پێشکەوتنانەی کە لەدەرەوە روودەدات خۆی نەدزێتەوە، ئەگەر نامانەوێت بیرۆکراسیەکەمان سواو نەبێت و بە شێوەی گروپێك لەرەخنەگرانی ئیداری دەربێن، لەو کاتەدا رێگایەك نییە جگە لەوەی کە نەهێلین شاندی دەسەڵاتدار بەو پلەیە لە پانتایی ئیداری بگات، کە تێکرای پیشە ئازادەکانی ژیان قۆرغ بکات و سەرجەم ئەو پیشانەی کە بونیاتنەرن لە خۆیدا کۆبکاتەوە.

دیاریکردنی خاڵێك کە ئەم زیانانە لەوەوە دەستپێدەکات – ئەو زیانانەی کە لە رادەبەدەر بۆ ئازادی و پێشکەوتنی مرۆڤ مەترسیدارە، یەکێکە لە دژوارترین و ئاڵۆزترین مەسەلەکانی هونەری حکومەت و تا رادەیەکی زۆر مەسەلەکە وردەکاری و لاوەکییە کە تێیدا تێبینیەکان و هۆکارە جۆراوجۆرەکان دەبێت لە بەرچاو بگیرێت. ئەگەر بمانەوێت مەسەلەکە بە وردی شیبکەینەوە، دەبێت بوەترێت کە کێشەی سەرەکی ئێمە لەم زەمینەیەدا، روونکردنەوەی ئاستێکە کە لەودیویەوە ئەم زیانانە وردە وردە دەستپێدەکات بەسەر ئەو سودانەدا زاڵدەبن، کە لە بەکارهێنانی دەسەڵاتی بەکۆمەڵەوە لە ژێر چاودێری بەرپرساندا سەرچاوەی گرتوە. ئەگەرچی وتمان لەم حاڵەتەدا و هۆکارە جۆراوجۆرەکان کاریگەرن و بەم هۆیەش دیاریکردنی یاسا و قاعیدەی گشتی ئیمکانی نییە، بەڵام باوەری شەخسی من ئەوەیە کە بنەمای کرداری لەم حاڵەتەدا – بنەمایەك کە گەرەنتی ئاسایش بێت و پێوانەیەك بە دەستی ئێمەوە بدات، کە بە تێکرای ئەو ئامادەکاریانەوە، کە مەبەستی زاڵبوونە بەسەرئەم گرفتانەدا بتوانێت هەڵسەنگێنێت – لە چەند وشەیەکی کورتدا کورتکراوەتەوە.

بڵاوکردنەوەی دەسەڵات تا دواین ئاست ئیمکانی نێوان تاك و رێکخراوەی خۆجێی بەو مەرجەی، کە لە ئەنجامی ئەو کارەدا چەرخی کار لە خێرایی نەوەستێت، لە هەمان کاتدا چرکردنەوەی زانیاری جۆراوجۆر لە دازگایەکی ناوەندی و بڵاوکردنەوەی لەو دەزگایەوە بۆ دەوروپشت.

بە پەیرەویکردن لەو بنەمایە و رێورەسمێك کە لە ویلایەتی «نیوئەنگلاند»ی ئەمریکا گیراوەتەبەر، لە کاروباری تایبەت بە شارەوانیەکاندا دەبێت، تەواوی ئەو کارانەی کە سپاردنیان بە کەسانێك کە راستەوخۆ لە ئەواندا سودمەندن گونجاو نییە لە نێوان ئەو بەرپرساندا بە شێوەی جیاواز لەرێگەی رێکخراوە خۆجێیەکانەوە هەڵبژێردراون بڵاوبکرێتەوە، بەڵام بەدەر لەمە، لە هەر بەشێك لە مەسەلە خۆجێیەکان و سەنتەری چاودێری ناوەندی (وەکو لقێك لە حکومەتی گشتی وڵات) پێویستە و بەرێوەبەری ئەم ناوەندە ئەرکی سەرشانیەتی کە تێکرای ئەو زانیاری و ئەزمونە جۆراوجۆرەکان، کە لە ناوەندە خۆجێیەکاندا بەدەستیهێناوە، هەروەها کردار و شێوازە هاوشێوەکان کە لە وڵاتانی بێگانەدا ئەنجامدراوە و لە کۆتایشدا ئەو خاڵانەوی کە لە بنەما گشتیەکانی سیاسەتدا کە بە سودمەند لێکدراوەتەوە، هەمووی ئەم شتانە لە سەنتەری چاودێری ناوەندیدا چربکاتەوە. ئەم سەنتەرەش دەبێت مافی ئەوەی هەبێت لەتێکرای ئەو شتانەی کە لە ناوەندە جۆراوجۆرەکانەوە شکڵیان گرتوە، زانیاری کۆبکەنەوە و دواتر وەکو ئەرکێکی تایبەتی ئەو زانیاریانەی کە لە ناوەندی تایبەتیەوە بەدەستیهێناوە، بە ناوەندەکانی تریشی بدات. رێنمایی و پێشنیارەکانی ئەم سەنتەرە کە لە دۆخێکی بڵند و قەڵمرەو چاودێریەکی بەربڵاو کە دەردەکەوێت بە دڵنیایەوە لە داوی دوژمنایەیتە بچوکەکان و مشتومری تەسکی خۆجێی خۆی رزگاردەکات و بەم هۆیەش بە زەبروزەنگ بایەخ و گرنگیەکی زۆر بەدەستدەهێنێت.

من لەو بروایەدام کە توانای کرداری وەها سەنتەرێك (وەکو رێکخراوێکی هەمیشەیی) تەنها دەبێت بە جێبەجێکردنی ئەم ئامانجە بەرتەسك بکرێتەوە کە خاوەن پیشە و کارمەندانی خۆجێی ناچا بکات، بە جێبەجێکردنی یاسایەك کە بۆ بەرژەوەندی و رێنمایی کردنیان دانراوە. جگە لەمە دەربارەی تەواوی ئەو شتانەی کە کە رێساگشتیەکان لە خۆناگرێت دەسەڵاتی دادوەریکردن دەبێت بە خودی ئەم کارمەندانە بسپێردرێت بەو مەرجەی کە هەموویان بەرپرسی تاکەکانی ئەو ناوەندە بن کە تێیدا ئەرکەکانیان ئەنجام دەدەن. ئەگەر رێسایەك پێشێلکرا ئەوا ئەو کەسانە پێویستە لەبەردەم یاسادا وەڵام بدەنەوە، لەهەمانکاتدا تێکرای رێسا و پەسەندکراوەکان کە لەلایەن ئەم ژمارەیەوە جێبەجێدەکرێت دەبێت لە سەر بنەمای یاسایەك، کەلەپەسەندکردنی پەرلەمانیەوە تێپەریوە دارێژرێت، ئەرکی رێکخراوی ناوەندیش شتێك نەبێت جگە لە چاودیری جێبەجێکردنی.

هەروەها لەحاڵەتێکدا رێساکان بە دروستی جێبەجێنەکرا بە سەرنجدان بە چۆنیەتی پرسەکە یان بە دۆخێکی تایبەتی درێخیکردن کە روویداوە کارمەندانی ئەو ئیدارەیە دەبێت بەرپرسیاربن کە بۆ جێبەجێکردنی راسپاردەکان لەلایەن

دادگا و ئەنجومەنە خۆجییەکان سکاڵا تۆماربکەن و داوایان لێبکەن، ئەو کارمەندانەی کە لە جێبەجێکردنی بەندەکانی یاسادا کەمتەرخەمیان کردوە لە کار دوربخرێنەوە.

بۆ نمونە» رێکخراوی جێبەجێکردنی پشتیوانی لە هەژاران» ئەگەر بە وردی لێی وردبینەوە بریتیە لەوەها سەنتەرێکی ناوەندی کە بە مەبەستی چاودێریکردنی باچدەران» باجی یارمەتیدان بە هەژاران» لە سەرتاسەری وڵاتدا پێکهاتوە. هەر جۆرە دەسەڵاتێکی زیادی کە ئەم رێکخراوە لە ئێستادا بەکاریدەهێنێت بە شێوەیەکی جیاواز دروست و پێویستە، چونکە بۆ رێگرتن لە خراپ ئیدارەکردنی کارەکان کە وەکو نەریتێکی بۆماوەیی لێهاتوە، نەك هەر بەرژەوەندی ناوەندە خۆجێیەکان، بەڵکو بەرژەوەندیەکانی کۆمەڵگە بە گشتی دەخاتە مەترسیەوە، رێگایەکی تر بوونی نییە. هیچ ناوەندێکی خۆجێیی رێگە پێدراوی ئەم مافە ئەخلاقیە نییە کە خۆی لە دەرەنجامی خراپ رێکخستنی ئیداریدا بە شێوەی هەژارستان دەربهێنێت، چونکە درێژەدان بە وەها دۆخێك دەکێشرێتە ناوچە و ناوەندەکانی دەوروبەریش و دۆخی جەستەیی و ئەخلاقی تێکرای کۆمەڵگەی کرێکاری رووبەرووی گرفت دەکاتەوە. ئەو دەسەڵاتانەی کە لەو رێگایەوە ئەو رێکخراوە مافی بەکارهێنانی زۆری لە مەسەلە ئیداریەکاندا پێدراوە و مافی یاسادادانی لاوەکیش بە شاندی بەریوەبەر دراوە، هەمووی ئەم ماف و ئیمتیازاتە لە بەرژەوەندیەکی پلە یەکدا پاساوهەڵگرە، بەڵام بەهرەمەندبوون لەوان بۆ چاودێریکردنی ئەو بەرژەوەندیانەی کە تەنها لایەنی خۆجێیان هەیە زەرەرمەند و بەدەر لە بابەتەکەیە.

بەڵام بوونی سەنتەرێکی ناوەندی بۆ وەرگرتنی زانیاری و بڵاوکردنەوەی بریار و فەرەمانە پێویستەکان بە تێکرای ناوەندە خۆجێیەکان، بەوجۆرەی کە بە تایبەتی لەم بوارەدا سودمەندەلە سەرجەم بەشەکانی ئیدارە حکومیەکانیشدا سودمەندە. کاتێك کە هەنگا و چالاکیەکانی حکومەت جۆرێکە کە نەك هەر گەشەی فیکری و ئەخلاقی تاك دەخاتە مەترسیەوە، بەڵکو دەبێت هۆی وروژاندن و هاندانی ئەونا، لە وەها دۆخێکدا هەرچەندە دەسەڵاتەکانی حکومەت فراوانتر بکرێت هێشتا کەمە، بەڵام مەترسی راستەقینە کاتێك دەستپێدەکات، کەحکومەت لە بری پێدانی دەسەڵاتی بەرفراوان بە تاکەکان و ئەنجومەنەکان، بیر لەوە دەکاتەوە کە دەسەڵاتەکانی خۆی لە جێی دەسەڵاتەکانی خەڵك و چالاکیەکانیان دابنێت. بە واتایەکی تر، مەترسی راستەقینە کاتێك دەستپێدەکات کە حکومەت لە بری وشیارکردنەوەی خەڵك نیشاندانی رێگای دروست بە ئەوان، یان رەخنەگرتن لە کردەکانیان هەر کات وەها رەخنەلێگرتنێك پێویست بکات، دانیشتوانی وڵات ناچار کە بە دەست و پێیەك کە بە زنجیری رێساکان بەستراوەتەوە کاربکەن، یان ئەوەی کە لە پەنایەکدا راوستن تەماشاچی مەیدان بن بۆ ئەوەی حکومەت ئەرکەکانیان بۆ راپەرێنێت!

بایەخی راستەقینەی هەر دەوڵەتێك بە درێژایی کات بریتیە لە بایەخی کەسانێك کە دەزگای حکومەت پێکدەهێنن و هەر حکومەتێك کە بەرژەوەندیەکانی تاکەکانی خۆی، کە بریتیە لە پەروەردەی هزری ئەوان دوابخات و رێگری لە گەشەکردنیان بگرێت، یان ئەوەی کە نەهێڵێت دانیشتوانی وڵات لەو ئاستە بەرزە نزیك ببنەوە – یان بە واتایەکی تر، دەوڵەتێك کە ئاستی کەسایەتی تاکەکان بە ئەنقەست بۆ ئەم مەبەستە کەم دەکاتەوە، بۆ ئەوەی کەرەستەیەکی گوێرایەڵتریان لێبەرهەم بهێنێت، وەها حکومەتێك سەرەنجام لەو راستیە تاڵە تێدەگات، کە بە پیاوانی بچوك و بێ ئیرادە لە راستیدا هیچ کارێکی گەورە ئەنجام نادرێت و ئەو دەزگا گوێرایەلە کۆمەڵایەتیە کە حکومەت هەموو شتێکی لە رێگای دروستکردنیدا فیداکردوە، بە هۆی نەبوونی هێزی بزوێنەر لە مێشکی مەکینەکانی دەزگاکەدا، هێزێك کە حکومەت بە ئەنقەست بە مەبەستی رزگاربوون لە دەنگە دەنگی سروشتی مەکینەکان لە ناوبردوە، سەرەنجام بەبێ ئەوەی سودێکی بەخشیبێت بە خولقێنەرانی خۆی توشی وەستان دەبێت.

سەرچاوە:

کتاب رسالۀ دربارۀ ازادی
رساله درباره أزادی
نویسنده: جان استوارت میل
مترجم: جواد شیخ الاسلامی
چاپ نخست: ۱۳۳۸
چاپ پنجم: زمستان ۱۳۸۵ – شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه
حروف چینی و یَماده سازی: شرکت اتشارات علمی و فرهنگی کتیبه